

Primjena međunarodnog prava nacionalnih manjina na primjeru gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji

Radman, Jure

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:771875>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

JURE RADMAN

**Primjena međunarodnog prava nacionalnih manjina na
primjeru gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Grdešić

Zagreb, veljača 2023.

SAŽETAK

Skupine unutar nekog društva koje se po svojim karakteristikama razlikuju od ostatka društva nazivamo manjine, a pripadnost manjinama se najčešće definira temeljem nacionalnog, etničkog, rasnog, vjerskog ili jezičnog identiteta. Priznavanje i zaštita prava manjina prema međunarodnom pravu započelo je s Ligom naroda, a Ujedinjeni narodi su postupno razvijali postupke, mehanizme te niz normi koje se odnose na manjine i njihova prava.

U Republici Austriji žive nacionalne manjine od kojih su najbrojnije hrvatska, slovenska i mađarska nacionalna manjina. Gradišćanski Hrvati su jedna od najvećih i najdugovječnijih autohtonih hrvatskih manjina, a riječ je o potomcima Hrvata doseljenih iz raznih dijelova srednjovjekovne Hrvatske, mahom kroz 16. stoljeće. Oni i nakon više od 500 godina uspijevaju održavati dugovječnost njegujući svoju kulturu, povijest i jezik.

U ovom diplomskom radu opisane su definicije vezane za manjine, djelokrug međunarodnog prava zaštite manjina te međunarodni mehanizmi po pitanju ljudskih prava za isticanje problema manjina kao i primjena međunarodnih manjinskih prava na primjeru gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji.

Ključne riječi: manjine, manjinska prava, gradišćanski Hrvati

ABSTRACT

Groups within a society whose characteristics differ from the rest of society are called minorities and belonging to minorities is often defined based on national, ethnic, racial, religious, or linguistic identity. The recognition and protection of minority rights under international law began with the League of Nations, and the United Nations gradually developed procedures, mechanisms and a series of norms concerning minorities and their rights.

National minorities live in the Republic of Austria, the most numerous of which are the Croatian, Slovenian and Hungarian national minorities. The Croats of Burgenland are one of the largest and longest-lived autochthonous Croatian minorities, and we are talking about the descendants of Croats who immigrated from various parts of medieval Croatia, mostly through the 16th century. Even after more than 500 years, they manage to maintain longevity by nurturing their culture, history, and language.

This thesis describes the definitions related to minorities, the scope of international minority protection law, and international human rights mechanisms for highlighting the problems of minorities, as well as the application of international minority rights on the example of the Burgenland Croats in the Republic of Austria.

Key words: minorities, minority rights, Burgenland Croats

SADRŽAJ

1. UVOD	6
1.1. Obrazloženje rada	6
1.2. Istraživačka pitanja	7
1.3. Hipoteza rada	7
1.4. Metode istraživanja.....	7
1.5. Metoda intervjua.....	7
1.6. Struktura rada	8
2. DEFINICIJE	9
2.1. Tko su manjine po definiciji međunarodnog prava o manjinama?	9
2.2. Mogu li se autohtoni stanovnici smatrati manjinama?	11
2.3. Odnose li se prava manjina na one koji nisu građani (državljeni) određene države?	12
2.4. Koji je odnos između manjina, državljanstva i apatridnosti?	13
3. DJELOKRUG ZAŠTITE PRAVA MANJINA	14
3.1. Preživljavanje i postojanje.....	14
3.2. Promicanje i zaštita identiteta manjina	14
3.3. Jednakost i nediskriminacija.....	15
3.4. Učinkovito i smisleno sudjelovanje (uključivanje) u društvu	16
4. MEĐUNARODNI MEHANIZMI PO PITANJU LJUDSKIH PRAVA DOSTUPNI ZA ISTICANJE PROBLEMA MANJINA	18
4.1. Glavni izvori prava manjina	18
4.2. Dodatni izvori prava manjina	20
5. MEĐUNARODNI MEHANIZMI PO PITANJU LJUDSKIH PRAVA DOSTUPNI ZA ISTICANJE PROBLEMA MANJINA	21
5.1. Ugovorna tijela za ljudska prava	21
5.2. Posebni postupci za ljudska prava	22
5.3. Mehanizmi Vijeća za ljudska prava.....	23
5.4. Mehanizmi Međunarodne organizacije rada	23
5.5. UNESCO mehanizmi	23
6. POVIJEST GRADIŠĆANSKIH HRVATA	24
6.1. Tko su gradišćanski Hrvati?	24
6.2. Uzroci migracije i iseljavanja	27
6.3. Naseljavanje područja današnje pokrajine Gradišće	30
6.4. Povijest gradišćanskih Hrvata do 1921. godine.....	32
6.5. Povijest gradišćanskih Hrvata od 1921. do 1945. godine.....	36

6.6.	Gradišćanski Hrvati nakon drugog svjetskog rata do danas.....	40
7.	MANJINSKA PRAVA GRADIŠĆANSKIH HRVATA U REPUBLICI AUSTRIJI.....	44
7.1.	Prve norme međunarodnog prava koje se odnose na Hrvate u Austriji	44
7.2.	Manjinska prava iz Državnog ugovora o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije i problematika provođenja tog Ugovora	47
7.3.	Zakon o narodnim grupama u Republici Austriji iz 1976. godine	51
7.4.	Praktična usklađenost austrijskog pristupa zaštiti hrvatske manjine s UN-ovom Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama iz 1992. godine.....	54
8.	ZAKLJUČAK	64
9.	LITERATURA	66

1. UVOD

1.1. Obrazloženje rada

Već samim stvaranjem nacionalnih država u osamnaestom i devetnaestom stoljeću su se pojavili i napori nedominantnih skupina (manjina) da očuvaju svoje kulturne, vjerske ili etničke razlike. Priznavanje i zaštita prava manjina prema međunarodnom pravu započelo je s Ligom naroda kroz usvajanje nekoliko "manjinskih ugovora". Kad su postavljeni Ujedinjeni narodi 1945. kako bi zamijenili Ligu naroda, postupno su se razvijali i postupci, mehanizmi te niz normi koje se tiču manjina. Konkretno, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine te Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, a koja datira iz 1992. godine priznaju i štite prava osoba koje pripadaju manjinama. Međutim, u praksi nailazimo na činjenice koje ukazuju na to da često ta prava nisu ostvarena.

Potkraj 15. stoljeća Hrvati se počinju naseljavati na području današnje austrijske savezne pokrajine Gradišće. Neki od glavnih razloga emigracije u to vrijeme su bile pljačke tadašnjih naselja od strane Osmanlija ili željeno zaposjedanje nenaseljenih područja proizašlih iz poljoprivredne krize u Mađarskoj i Austriji. Gotovo devedeset posto naseljenika iz tog vremena dolazi iz klase seoskog stanovništva. Danas tu narodnu skupinu poznajemo pod nazivom „gradišćanski Hrvati". Oni su također jedna od najvećih i najdugovječnijih autohtonih hrvatskih manjinskih zajednica izvan granica Republike Hrvatske.

Hrvati u Gradišću subjekt su međunarodnoga prava te su im Austrijskim državnim ugovorom 15. svibnja 1955. zajamčena manjinska prava. Hrvatima je Zakonom o narodnim grupama iz 1976. godine priznat status narodne grupe u Republici Austriji, no ostvarivanje manjinskih prava im je ograničeno isključivo na područje savezne pokrajine Gradišće. Donošenjem spomenutog zakona, Austrija je ograničila upotrebu hrvatskoga jezika u javnome životu. Godine 1987. ustavnom tužbom ukinut je dio toga zakona i hrvatski jezik je bio uveden kao službeni u šest od sedam kotara Gradišća.

Austrijska Vlada osnovala je 1993. godine Savjet za hrvatsku narodnu grupu, s ciljem rješavanja spornih pitanja i zastupanja interesa gradišćanskih Hrvata. Usprkos svemu tome, popisi stanovništva pokazuju da se polako nastavljaju prirodni procesi asimilacije te se sve manje i manje gradišćanskih Hrvata tako i izjašnjava.

U temi će također biti obrađeno kako danas gradišćanski Hrvati njeguju svoju kulturnu baštinu, koliko su njihova prava ostvarena i gdje vide svoju nacionalnu manjinu u budućnosti, odnosno smatraju li da su njihova prava koja im pripadaju dostatno zastupljena kako bi se zadržala njihova dugovječnost.

1.2. Istraživačka pitanja

Ostvaruju li gradišćanski Hrvati sva prava na području Republike Austrije koja im po međunarodnom pravu o manjinama pripadaju?

Jesu li zakoni Republike Austrije o manjinama na temelju kojih gradišćanski Hrvati ostvaruju svoja prava usklađeni s međunarodnim pravom?

Mogu li gradišćanski Hrvati na temelju ostvarenih prava zadržati i dalje njegovati svoju petstogodišnju kulturnu baštinu?

1.3. Hipoteza rada

Gradišćanski Hrvati kao priznata nacionalna manjina u Republici Austriji ostvaruju sva prava koja im pripadaju po međunarodnom pravu o manjinama.

1.4. Metode istraživanja

Metode korištene u ovom diplomskom radu su induktivna metoda, metoda analize, metoda konkretizacije, metoda dokazivanja, metoda deskripcije, metoda kompilacije te metoda intervjua, gdje je riječ o dubinskim intervjuiima otvorenog i eksplanatornog tipa na manjem uzorku (troje) identificiranih stručnjaka u području.

1.5. Metoda intervjua

Metoda intervjua provedena je intervjuiranjem manjeg uzorka stručnjaka u području, od kojih su dvoje gradišćanski Hrvati s kojima je proveden intervju licem u lice i isti je evidentiran na audio snimci, dok je treća osoba Savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu s kojim je proveden intervju e-poštom, putem koje su ispitaniku dostavljena pitanja, a on je dostavio odgovore istim tim kanalom.

Gabriela Novak-Karall jedna je od najaktivnijih pripadnica zajednice gradišćanskih Hrvata u Austriji, članica je Savjeta za hrvatsku narodnu grupu u Republici Austriji, a ujedno je i predstavnica hrvatske manjine u Austriji pri Savjetu Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Novak-Karall je također voditeljica Hrvatskog centra u Beču, jedne

od ključnih organizacija hrvatske manjine u Austriji koja služi kao sredstvo širenja jezika i kulture hrvatske narodne grupe u Beču i kao sredstvo širenja interkulturnih odnosa s većinskim stanovništvom i ostalim manjinskim grupama, posebno u Austriji.

Petar Tyran također je jedan od istaknutijih predstavnika hrvatske manjine među gradišćanskim Hrvatima. Već 40 godina vrši ulogu glavnog urednika Hrvatskih novina, tjednika gradišćanskih Hrvata koji se bavi raznim temama, između ostalog pokriva i područje manjinske politike, a bio je i dugogodišnji predsjednik Hrvatskog akademskog kluba (HAK) te je već desetljećima kurator u Hrvatskom centru. Član je i Hrvatskog društva književnika te hrvatskog i austrijskog P.E.N. Centra.

Dr. sc. Milan Bošnjak je savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu pri Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske, a tu funkciju obnaša od 2014. godine. Zamjenik je supredsjedatelja međuvladinih mješovitih odbora za zaštitu nacionalnih manjina koje Republika Hrvatska ima s Crnom Gorom, Mađarskom, Republikom Sjevernom Makedonijom i Republikom Srbijom. Od 2007. do danas član je nekoliko bilateralnih stručnih tijela s državama njemačkoga govornog područja.

1.6. Struktura rada

Rad se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu su opisane definicije vezane za manjine, djelokrug međunarodnog prava zaštite manjina te međunarodni mehanizmi po pitanju ljudskih prava za isticanje problema manjina. U drugom dijelu je detaljnije objašnjeno tko su gradišćanski Hrvati, opisani su razlozi migracije te njihova povijest kroz različita razdoblja. U trećem dijelu se bavimo manjinskim pravima gradišćanskih Hrvata na teritoriju Republike Austrije.

2. DEFINICIJE

2.1. Tko su manjine po definiciji međunarodnog prava o manjinama?

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (Ujedinjeni narodi, 1966a: 9) u svom članku 27. govori da se u državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine, osobama koje pripadaju tim manjinama ne smije uskratiti pravo da u zajednici s ostalim pripadnicima svoje grupe uživaju svoju kulturu, ispovijedaju i iskazuju svoju vjeru ili da se služe svojim jezikom.

Deklaracija Ujedinjenih naroda o manjinama (Ujedinjeni narodi, 1992: 2) u svom članku 1. govori o manjinama koje se temelje na nacionalnom ili etničkom, kulturnom, vjerskom i jezičnom identitetu i predviđa da države trebaju štiti njihovo postojanje.

Ne postoji međunarodno dogovorena definicija o tome koje skupine čine manjine. Ta riječ se različito tumači u različitim društvima. Brojni suvremeni znanstvenici oklijevaju koristiti termin 'manjina' tvrdeći da je ovaj izraz usko povezan sa sustavom Lige naroda i stoga je zastario. Drugi, naprotiv, tvrde da budući da manjina podrazumijeva skupinu ljudi koja je brojčano manja od dominantne skupine, to izostavlja nedominantne skupine koje su većina u svojim zemljama (Petričušić, 2005: 3).

Teškoća u dolaženju do široko prihvatljive definicije leži u raznolikosti situacija u kojima manjine žive. Neki žive zajedno u jasno definiranim područjima, odvojeni od dominantnog dijela populacije. Drugi su raštrkani diljem zemlje. Neke manjine imaju snažan osjećaj kolektivnog identiteta i zabilježene povijesti; drugi zadržavaju samo fragmentiranu predodžbu o zajedničkom nasljeđu. Izraz manjina koji se koristi u sustavu ljudskih prava Ujedinjenih naroda obično se odnosi na nacionalne ili etničke, vjerske i jezične manjine, u skladu s Deklaracijom o manjinama Ujedinjenih naroda iz 1992. godine. Sve države imaju jednu ili više manjinskih skupina unutar svojih nacionalnih teritorija, koje karakterizira vlastiti nacionalni, etnički, jezični ili vjerski identitet, koji se razlikuje od identiteta većinskog stanovništva.

Prema definiciji koju je ponudio Francesco Capotorti (1977: 96), posebni izvjestitelj Potkomisije Ujedinjenih naroda za sprječavanje diskriminacije i zaštitu manjina, manjina je:

„skupina brojčano inferiorna u odnosu na ostatak stanovništva države, u nedominantnom položaju, čiji pripadnici - budući da su državljani države - posjeduju etničke, vjerske ili jezične

karakteristike koje se razlikuju od onih ostatka stanovništva i pokazuju, makar i implicitno, osjećaj solidarnosti, usmjeren na očuvanje svoje kulture, tradicije, vjere, odnosno jezika.“

Iako je kriterij nacionalnosti uključen u gornju definiciju često osporavan, zahtjev da se ne bude u dominantnom položaju ostaje važan. U većini slučajeva manjinska skupina bit će brojčana manjina, ali u drugima se brojčana većina također može naći u položaju sličnom manjini ili nedominantnom položaju. U nekim situacijama, skupina koja čini većinu u državi kao cjelini može biti u nedominantnom položaju unutar određene regije dotične države.

Nadalje, tvrdilo se da korištenje subjektivnih kriterija, kao što je volja članova dotičnih skupina da sačuvaju vlastite karakteristike i želja dotičnih pojedinaca da ih se smatra dijelom te skupine, u kombinaciji s određenim specifičnim objektivnim zahtjevima, poput onih navedenih u Capotortijevoj definiciji, treba uzeti u obzir. Sada je općeprihvaćeno da o priznavanju statusa manjine ne odlučuje isključivo država, već da se treba temeljiti i na objektivnim i na subjektivnim kriterijima.

Prema Petričušić (2005: 4), prijedlog dodatnog protokola o pravima nacionalnih manjina uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama sadržavao je definiciju „nacionalne manjinske skupine“. Prema prijedlogu izraz “nacionalna manjina” odnosi se na:

“skup osoba u državi koje borave na teritoriju države i njezini su državljani; imaju uglavnom dugogodišnje, čvrste i dugotrajne veze s državom; pokazuju osebujna etnička, kulturna, vjerska ili jezična obilježja; dovoljno su reprezentativni, iako brojčano manji od ostatka stanovništva države ili regije države.”

Petričušić (2005) također navodi prijedlog definicije od strane Komisije za demokraciju kroz pravo koja glasi:

„Manjinu čini skupina osoba koja je brojčano manja od ostalog stanovništva države, čiji pripadnici, koji nisu državljani države, imaju etnička, vjerska ili jezična obilježja različita od ostalog stanovništva, i vođeni su voljom da čuvaju svoju kulturu, tradiciju, vjeru i jezik.“

Spomenute definicije smatraju manjinu kao brojčanu manju skupinu, što isključuje skupine koje su brojčano veće, no nisu u dominantnom položaju jer u državi vlada brojčano manja grupa koja nameće svoj jezik, kulturu, vjeru, itd.

2.2. Mogu li se autohtoni stanovnici smatrati manjinama?

Kao i kod manjina, ne postoji općeprihvaćena internacionalna definicija autohtonih naroda. Jedan od najčešće citiranih opisa koncepta autohtonih naroda dao je Jose R. Martinez Cobo, posebni izvjestitelj Potkomisije za sprječavanje diskriminacije i zaštitu manjina, u svojoj Studiji o problemu diskriminacije domorodačkog stanovništva iz 1981. godine. Studija je ponudila radnu definiciju "autohtonih zajednica, naroda i nacija" koja glasi:

„Domorodačke zajednice, narodi i nacije su oni koji, imajući povijesni kontinuitet s predinvazijskim i predkolonijalnim društvima koja su se razvila na njihovim teritorijima, smatraju sebe različitim od drugih sektora društava koji sada prevladavaju na tim teritorijima ili njihovim dijelovima. Oni trenutno čine nedominantne sektore društva i odlučni su očuvati, razviti i budućim generacijama prenijeti teritorije svojih predaka i svoj etnički identitet, kao osnovu svog daljnjeg postojanja kao naroda, u skladu s vlastitim kulturnim obrascima, društvenim institucije i pravni sustav.“¹

Kako domorodački narodi nisu glavna tema ovog diplomskog rada, daljnje smjernice u tom pogledu mogu se dobiti, na primjer, iz rada Radne skupine za domorodačko stanovništvo iz 1982. godine, odredbi Konvencije br. 169 Međunarodne organizacije rada iz 1989. godine i sadržaja Deklaracije Ujedinjenih naroda o pravima domorodačkih naroda iz 2007. godine. Ujedinjeni narodi u svom su radu primijenili načelo samoidentifikacije u odnosu na autohtone narode i manjine. U praktičnom smislu, između autohtonih naroda i nacionalnih, etničkih, jezičnih i vjerskih manjina postoje brojne veze i sličnosti.

Obje skupine su obično u nedominantnom položaju u društvu u kojem žive i njihove kulture, jezici ili vjerska uvjerenja mogu se razlikovati od većine ili dominantnih skupina. I autohtoni narodi i manjine obično žele zadržati i promicati svoj identitet. Manjine, međutim, ne moraju nužno imati dugu predačku, tradicionalnu i duhovnu privrženost i veze sa svojim zemljama i teritorijima koje se obično povezuju sa samoidentifikacijom kao autohtonim narodima.

Što se tiče prava, manjine su tradicionalno isticale svoja prava na zaštitu njihovog postojanja kao skupine, priznavanje njihovog identiteta i zaštitu njihovog djelotvornog sudjelovanja u javnom životu i poštivanje njihovog kulturnog, vjerskog i jezičnog identiteta. Autohtoni narodi, iako također ističu takva prava, tradicionalno zagovaraju priznavanje njihovih prava nad zemljom i resursima, samoodređenje i sudjelovanje u donošenju odluka u

¹ <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/about-us.html>, pristupljeno 14.11.2022

stvarima koje ih se tiču. Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima domorodačkih naroda zahtijeva od država da se konzultiraju i surađuju s domorodačkim narodima kako bi dobili njihov slobodan, prethodni i informirani pristanak prije poduzimanja razvojnih aktivnosti koje bi mogle utjecati na njih (Ujedinjeni narodi, 2007: Članak 19.), dok Deklaracija Ujedinjenih naroda o manjinama (Ujedinjeni narodi, 1992) u članku 2. stavku 3. sadrži općenitije odredbe o pravu na sudjelovanje u donošenju odluka koje se odnose na njima pripadajuće manjine ili na područja u kojima one žive i u članku 5. stavku 2. zahtijeva da se legitimni interesi pripadnika manjina uzmu u obzir u nacionalnom planiranju i provođenju.

2.3. Odnose li se prava manjina na one koji nisu građani (državljeni) određene države?

Komentar Radne skupine za manjine na Deklaraciju Ujedinjenih naroda o manjinama važan je, jer pojašnjava tumačenje bitnih odredbi dokumenta. Što se tiče državljanstva, na primjer, smatra da “iako državljanstvo kao takvo ne bi trebalo biti razlikovni kriterij koji isključuje neke osobe ili skupine od uživanja manjinskih prava prema Deklaraciji, drugi čimbenici mogu biti relevantni u razlikovanju prava koja mogu zahtijevati različite manjine” (Ujedinjeni narodi, 2005: točka 10.).

Na primjer, “oni koji su dugo nastanjeni na teritoriju mogu imati veća prava od onih koji su nedavno stigli.” Predlaže da je “najbolji pristup izbjegavanje pravljenja apsolutne razlike između 'novih' i 'starih' manjina isključivanjem prvih i uključivanjem drugih, ali priznavanje da su u primjeni Deklaracije 'stare' manjine imale jača prava od 'novih’” (Ujedinjeni narodi, 2005: točka 11.).

U praksi, prema međunarodnom pravu, određena manjinska prava primjenjiva su na nedavno pristigle migrante koji dijele etnički, vjerski ili jezični identitet. Njihovo postupanje mora biti ukorijenjeno u načelu nediskriminacije međunarodnog običajnog prava, koje je temelj međunarodnog prava i odražava se u svim instrumentima i dokumentima o ljudskim pravima. Doista, pravo na nediskriminaciju zajamčeno je kroz nekoliko instrumenata Ujedinjenih naroda koji su izravno relevantni za manjine. To uključuje Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji iz 1990. godine, Konvenciju o statusu osoba bez državljanstva iz 1954. godine, Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Deklaraciju o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani zemlje u kojoj žive iz 1985. godine.

2.4. Koji je odnos između manjina, državljanstva i apatridnosti?

Poseban problem vezan za manjine i državljanstvo je što se prečesto pripadnicima određenih skupina uskraćuje ili oduzima državljanstvo zbog njihovih nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičnih obilježja. Ova praksa je u suprotnosti s međunarodnim pravom, posebno u vezi s člankom 9. Konvencije o smanjenju broja osoba bez državljanstva (Ujedinjeni narodi, 1961: 12), koji kaže da „Država ugovornica ne smije nijednu osobu ili skupinu osoba lišiti njihove nacionalnosti na rasnoj, etničkoj, vjerskoj ili političkoj osnovi”, stoga je važno napomenuti da diskriminacija osobe na jednoj od gore navedenih osnova koja rezultira proizvoljnim oduzimanjem državljanstva može pridonijeti ispunjavanju nekih od uvjeta pri određivanju statusa izbjeglice.

Više od 75% osoba bez državljanstva u svijetu pripada etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama.² Diskriminacija manjina često je dovela do njihovog isključenja iz državljanstva. Takvo se isključivanje često događa u novim neovisnim državama koje definiraju državljanstvo na način da isključuje osobe koje pripadaju određenim manjinskim skupinama, unatoč dugogodišnjim vezama s teritorijem nove države. Jedan od primjera koje navodi UNHCR je apatridnost Roma i drugih etničkih manjina u bivšoj jugoslavenskoj Republici Makedoniji, koja je djelomično povezana s raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije početkom 1990-ih. Oni koji su zakonito boravili na njenom području u vrijeme raspada mogli su steći državljanstvo bivše jugoslavenske Republike Makedonije podnošenjem zahtjeva za naturalizaciju u roku od godinu dana, no mnogi su propustili tu kratku priliku, pretežno iz neznanja i nedostatka svijesti o tome da nisu građani države u kojoj su nastavili živjeti što je rezultiralo siromaštvom, limitiranom pristupu tržištu rada te pristupu javnog zdravstva.³

Baš kao što diskriminacija manjina može biti uzrok apatridije, sama činjenica da su članovi skupine bez državljanstva može potkopati njihovo ostvarivanje širokog spektra ljudskih i manjinskih prava. Iako je u načelu većina ljudskih prava zajamčena svima koji su pod jurisdikcijom države, u praksi se nedržavljeni, uključujući osobe bez državljanstva, suočavaju s preprekama u ostvarivanju tih prava. Te prepreke mogu biti još veće ako osoba bez državljanstva također pripada manjinskoj skupini.

² <https://www.unhcr.org/ibelong/stateless-minorities/>, pristupljeno 14.11.2022

³ <https://www.unhcr.org/ibelong/stateless-minorities/>, pristupljeno 14.11.2022

3. DJELOKRUG ZAŠTITE PRAVA MANJINA

3.1. Preživljavanje i postojanje

Prema prethodno navedenom komentaru Radne skupine za manjine (Ujedinjeni narodi, 2005: 6), temeljem članka 1. točke 24. svaka akcija za zaštitu manjina trebala bi biti usmjerena prvenstveno na zaštitu fizičkog postojanja osoba koje pripadaju manjinama, uključujući njihovu zaštitu od genocida i zločina protiv čovječnosti. Deklaracija iz Durbanu (2001: točka 66.) potvrđuje da se “etnički, kulturni, jezični i vjerski identitet manjina, tamo gdje postoje, mora zaštititi i da se prema osobama koje pripadaju takvim manjinama treba postupati jednako te da uživaju svoja ljudska prava i temeljne slobode bez diskriminacije bilo koje vrste”.

Ukoliko dođe do sukoba, fizički integritet osoba koje pripadaju manjinskim skupinama je u najvećem riziku i trebalo bi pozornost posvetiti osiguravanju da manjine, uključujući one raseljene unutar vlastite zemlje ili izvan nje kao izbjeglice, imaju pristup humanitarnoj pomoći i pomoći kao što su hrana, sklonište i zdravstvena zaštita, kao što je bivši glavni tajnik Ujedinjenih naroda Kofi Annan istaknuo na Međunarodnom forumu u Stockholmu u siječnju 2004.: “Moramo posebno zaštititi prava manjina, jer su one najčešće mete genocida.”⁴

Petričušić (2005: 5) navodi da u nedostatku precizne definicije manjine u međunarodnom pravu, možemo zaključiti da je postojanje manjine pitanje činjenice, a ne definicije. Međutim, nepostojanje točne definicije manjine u međunarodnom pravu može se nadomjestiti izrekom da je pripadnost nacionalnoj manjini stvar osobnog izbora pojedinca.

3.2. Promicanje i zaštita identiteta manjina

Prema Deklaraciji o manjinama (Ujedinjeni narodi, 1992), u središtu prava manjina je promicanje i zaštita njihovih prava, odnosno identiteta. Promicanje i zaštita njihovog identiteta sprječavaju prisilnu asimilaciju i gubitak kultura, religija i jezika, stoga temeljem članka 1. navedene deklaracije, države moraju štititi na svojim područjima opstanak i nacionalni ili etnički, kulturni, vjerski i jezični identitet manjina te unaprjeđivati uvjete potrebne za razvoj tog identiteta. Neasimilacija zahtijeva da se različitost i identiteti ne samo toleriraju, već štite i poštuju. Potrebno je pozitivno djelovanje kako bi se poštivala kulturna, vjerska i jezična raznolikost te priznalo da manjine obogaćuju društvo ovom različitošću, kako se navodi u Deklaraciji o manjinama (Ujedinjeni narodi, 1992: 1):

⁴ <https://press.un.org/en/2004/sgsm9126Rev1.doc.htm>, pristupljeno 14.11.2022

„promicanje i zaštita prava osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, kao neodvojiv dio cjelovitog društvenog razvoja u demokratskom okviru temeljenom na vladavini prava, pridonosi učvršćenju prijateljstva i suradnje među narodima i državama“

3.3. Jednakost i nediskriminacija

Nediskriminacija i jednakost pred zakonom dva su temeljna načela međunarodnog prava ljudskih prava. Načelo nediskriminacije zabranjuje svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti koje ima za svrhu ili učinak omalovažavanje ili poništavanje priznavanja, uživanja ili ostvarivanja svih prava i sloboda od strane svih osoba, na jednakoj osnovi (Ujedinjeni narodi, 1965: članak 1. stavak 1.). Međunarodni zakon o ljudskim pravima zabranjuje i izravnu i neizravnu diskriminaciju.

Različito postupanje može biti dopušteno ako je njegov cilj prevladavanje diskriminacije iz prošlosti ili rješavanje trajnih nejednakosti. Naime, međunarodno pravo ljudskih prava predviđa donošenje posebnih mjera u korist određenih osoba ili skupina u svrhu otklanjanja diskriminacije i postizanja pune jednakosti, ne samo u zakonu nego i u praksi. Nekoliko pravnih instrumenata to predviđa. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije dopušta provedbu posebnih mjera „sa isključivom svrhom osiguranja odgovarajućeg napretka određenih rasnih ili etničkih skupina ili pojedinaca kojima je potrebna takva zaštita koja može biti potrebna kako bi se takvim skupinama ili pojedincima osiguralo jednako uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda” (Ujedinjeni narodi, 1965: članak 1. stavak 4.).

Odbor za ljudska prava, u svom općem komentaru br. 18 o nediskriminaciji, smatra da se od država stranaka ponekad traži da „poduzmu afirmativne radnje kako bi umanjile ili uklonile uvjete koji uzrokuju ili pomažu produžiti diskriminaciju zabranjenu Paktom” i da „takve radnje mogu uključivati davanje određenom dijelu stanovništva na neko vrijeme povlaštenu tretman u određenim stvarima u usporedbi s ostatkom stanovništva... sve dok je takva radnja potrebna da bi se zapravo ispravila diskriminacija” (Ujedinjeni narodi, 1989a: točka 10.).

U svojoj općoj preporuci br. 32 (Ujedinjeni narodi, 2009a), Odbor za uklanjanje rasne diskriminacije dao je daljnje smjernice o opsegu načela nediskriminacije prema članku 1. stavku 1. Konvencije iz 1965. godine i što je još važnije, značenju "posebne mjere". Odbor je precizirao da „popis ljudskih prava na koje se načelo primjenjuje prema Konvenciji nije zatvoren i proteže se na bilo koje područje ljudskih prava koje reguliraju javne vlasti u državnoj

stranci [...] za rješavanje rasne diskriminacije 'od strane bilo koje osobe, skupina ili organizacija'."

Iako provedba Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine može pridonijeti uspješnoj integraciji u društvo, iznimno je važno osigurati da se integracija ne shvati kao prisilna asimilacija u dominantnu kulturu i da ne vodi do nje. Provedba prava osoba koje pripadaju manjinama istaknula je potrebu ne samo za razumijevanjem i ispravljanjem nejednakosti, već i za prilagodbom različitosti.

Kako bi se unaprijedila zaštita manjina u skladu s načelom nediskriminacije, one bi trebale imati jednak pristup socijalnim uslugama i zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru. Konvencije i deklaracije Međunarodne organizacije rada važne za pravni položaj manjina su Konvencija br. 111 o diskriminaciji u zaposlenju i zvanjima iz 1958. godine te Konvencija br. 122 o politici zapošljavanja iz 1965. godine (prema: Vukas, 1975: 108).

U mnogim slučajevima, temeljni uzroci kršenja ljudskih prava nalaze se u nejednakostima između skupina u njihovom uživanju ekonomskih, društvenih i kulturnih prava, kao u prethodno spomenutom slučaju Roma u bivšoj jugoslavenskoj Republici Makedoniji. Pojedinci ne smiju biti izloženi diskriminaciji zbog iskazivanja grupnog identiteta. Važnost ovog načela prikazana je u komentaru Radne skupine za manjine (Ujedinjeni narodi, 2005: točka 53.) na sljedeći način:

“Vlade ili osobe koje pripadaju većinama često su tolerantne prema osobama drugog nacionalnog ili etničkog podrijetla sve dok ove potonje ne potvrde svoj vlastiti identitet, jezik i tradicije. Često tek kada zatraže svoja prava kao osobe koje pripadaju skupini, počinje diskriminacija ili progona.”

Potreba da se osigura jednako tretiranje manjina te da uživaju ljudska prava i temeljne slobode bez diskriminacije bilo koje vrste istaknuta je na Durbanskoj revizijskoj konferenciji, koja u svom Završnom dokumentu (Ujedinjeni narodi, 2009b: točka 70.) „poziva države da pojačaju mjere za uklanjanje prepreka i širenje pristupa mogućnostima za veće i značajnije sudjelovanje [...] osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama u političkim, ekonomskim, društvenim i kulturnim sferama društva”.

3.4. Učinkovito i smisleno sudjelovanje (uključivanje) u društvu

Prema komentaru Radne skupine za manjine (Ujedinjeni narodi, 2005: točka 44.), učinkovito sudjelovanje zahtijeva zastupljenost manjina u zakonodavnim, upravnim i

savjetodavnim tijelima i općenito u javnom životu. Osobe koje pripadaju manjinama, kao i svi drugi, imaju pravo okupljati se i osnivati svoje udruge i političke stranke te tako objediniti svoje interese i vrijednosti kako bi ostvarili najveći mogući utjecaj na nacionalno i regionalno donošenje odluka. Sudjelovanje pripadnika manjina u javnim poslovima i u svim aspektima političkog, gospodarskog, društvenog i kulturnog života zemlje u kojoj žive, u skladu sa člankom 2. stavkom 2. Deklaracije Ujedinjenih naroda o manjinama, je ključno za očuvanje njihova identiteta i borbu protiv socijalne isključenosti. „Međunarodni instrumenti zagovaraju da manjine sudjeluju u političkom životu države, posebno u pogledu pitanja koja utječu na njihovu kulturu, identitet i institucije. Isključenje iz sudjelovanja u političkom životu može lako dovesti do destabilizacije pitanja unutarnje sigurnosti; Učinkovito sudjelovanje nacionalnih manjina u javnom životu bitna je sastavnica miroljubivog i demokratskog društva“ (Petričušić, 2005: 7).

Forum o manjinskim pitanjima na svojoj drugoj sjednici se fokusirao na manjine i učinkovito političko sudjelovanje. Ključna referenca za zasjedanje bio je spomenuti članak 2. stavak 2. Deklaracije Ujedinjenih naroda o manjinama, koji predviđa pravo osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama „na učinkovito sudjelovanje u kulturnim, vjerskim, društvenim, gospodarskim i javnom životu“ (Ujedinjeni narodi, 1992). Da bi sudjelovanje pripadnika manjina bilo učinkovito, vlade bi trebale poduzeti mjere za okončanje diskriminacije uvođenjem neovisnog nadzora i mehanizama za podnošenje pritužbi npr. pravobranitelju ili neovisnom izbornom povjerenstvu, osmišljenih da spriječe diskriminaciju pri glasovanju, izbornu prijevaru, zastrašivanje i slične radnje koje sprječavaju učinkovito sudjelovanje pripadnika manjina u izbornim aktivnostima. Ovi mehanizmi trebaju biti dostupni u zemljopisnim regijama i na jezicima manjinskih zajednica, te trebaju imati odgovarajuće resurse (Ujedinjeni narodi, 2008-2011: 17).

Međunarodna zajednica prepoznala je te izazove i manjinama stavila na raspolaganje nekoliko instrumenata i mehanizama za osiguranje njihove međunarodne i nacionalne zaštite. Međutim, kako se društva razvijaju, od vitalne je važnosti da se ti instrumenti i mehanizmi kontinuirano preispituju, ocjenjuju i prilagođavaju gdje je to potrebno, kako bi se osiguralo da omogućuju učinkovito sudjelovanje.

4. MEĐUNARODNI MEHANIZMI PO PITANJU LJUDSKIH PRAVA DOSTUPNI ZA ISTICANJE PROBLEMA MANJINA

4.1. Glavni izvori prava manjina

Godine 1992. Opća skupština je konsenzusom usvojila Deklaraciju Ujedinjenih naroda o manjinama (Ujedinjeni narodi, 1992). To je glavni referentni dokument za prava manjina. Pripadnicima manjina daje:

- Zaštitu, od strane država, njihova postojanja i njihova nacionalnog ili etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičnog identiteta (članak 1.);
- Pravo na uživanje vlastite kulture, ispovijedanje i prakticiranje vlastite vjere te korištenje vlastitog jezika privatno i javno (članak 2. stavak 1.);
- Pravo na učinkovito sudjelovanje u kulturnom, vjerskom, društvenom, gospodarskom i javnom životu (članak 2. stavak 2.);
- Pravo na učinkovito sudjelovanje u odlukama koje ih se tiču na nacionalnoj i regionalnoj razini (članak 2. stavak 3.);
- Pravo na osnivanje i održavanje vlastitih udruga (članak 2. stavak 4.);
- Pravo na uspostavljanje i održavanje miroljubivih kontakata s drugim članovima svoje skupine i s osobama koje pripadaju drugim manjinama, unutar vlastite zemlje i izvan državnih granica (članak 2. stavak 5.); i
- Slobodu ostvarivanja prava, pojedinačno i u zajednici s drugim članovima svoje skupine, bez diskriminacije (članak 3.).

Države trebaju štiti i promicati prava osoba koje pripadaju manjinama poduzimanjem mjera:

- Osigurati da mogu u potpunosti i učinkovito ostvarivati sva svoja ljudska prava i temeljne slobode bez ikakve diskriminacije i uz punu jednakost pred zakonom (članak 4. stavak 1.);
- Stvarati povoljne uvjete za izražavanje svojih osobina i razvoj kulture, jezika, vjere, tradicije i običaja (članak 4. stavak 2.);
- Omogućiti im odgovarajuće prilike za učenje materinjeg jezika ili za pohađanje nastave na materinjem jeziku (članak 4. stavak 3.);
- Poticati poznavanje povijesti, tradicije, jezika i kulture manjina koje postoje na njihovom teritoriju i osigurati da pripadnici takvih manjina imaju odgovarajuće mogućnosti za stjecanje znanja o društvu u cjelini (članak 4. stavak 4.);

- Omogućiti im sudjelovanje u gospodarskom napretku i razvoju (članak 4. stavak 5.);
- Razmotriti legitimne interese manjina u razvoju i provedbi nacionalnih politika i programa te međunarodnih programa suradnje i pomoći (članak 5.);
- Suradivati s drugim državama u pitanjima koja se odnose na manjine, uključujući razmjenu informacija i iskustava, radi promicanja međusobnog razumijevanja i povjerenja (članak 6.);
- Promicati poštivanje prava navedenih u Deklaraciji (članak 7.);
- Ispuniti obveze koje su države preuzele prema međunarodnim ugovorima i sporazumima čije su stranke.

Specijalizirane agencije i druge organizacije sustava Ujedinjenih naroda također pridonose ostvarivanju prava navedenih u Deklaraciji (članak 9.).

Godine 2005. Radna skupina za manjine (Ujedinjeni narodi, 2005), usvojila je komentar namijenjen usmjeravanju razumijevanja i primjene Deklaracije Ujedinjenih naroda o manjinama.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (Ujedinjeni narodi, 1966a), a posebice članak 27. nadahnuo je sadržaj Deklaracije Ujedinjenih naroda o manjinama. U njemu se navodi da:

„U onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine, osobama koje pripadaju takvim manjinama ne smije se uskratiti pravo da, u zajednici s ostalim članovima svoje skupine, uživaju vlastitu kulturu, ispovijedaju i prakticiraju vlastitu vjeru, ili koriste svoj jezik.“

Ovim se člankom štite prava pripadnika manjina na nacionalni, etnički, vjerski ili jezični identitet ili njihovu kombinaciju te na očuvanje obilježja koja žele zadržati i razvijati. Iako se odnosi na prava manjina u onim državama u kojima postoje, njegova primjenjivost ne ovisi o službenom priznavanju manjine od strane države.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Ujedinjeni narodi, 1966b) izričito spominje u članku 2. stavku 2. da se „države stranke ovog Pakta obvezuju jamčiti da će se prava izrečena u ovom Paktu ostvarivati bez diskriminacije bilo koje vrste s obzirom na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje ili drugi status.“

Članak 1. Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (Ujedinjeni narodi, 1965) definira diskriminaciju kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničenje ili sklonost temeljenu na rasi, boji kože, podrijetlu ili nacionalnom ili etničkom podrijetlu koje ima svrhu ili učinak poništavanja ili narušavanja priznavanja, uživanja ili ostvarivanja, na ravnopravnoj osnovi, ljudskih prava i temeljnih sloboda u političkom, gospodarskom, društvenom, kulturnom ili bilo kojem drugom području javnog života.”

Članak 30. Konvencije o pravima djeteta (Ujedinjeni narodi, 1989b) propisuje da „u onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ili osobe autohtonog podrijetla, djetetu koje pripada takvoj manjini ili koje je autohtono ne smije se uskratiti pravo, u zajednici s drugim članovima svoje skupine, uživati u vlastitoj kulturi, ispovijedati i prakticirati svoju vlastitu vjeru ili koristiti svoj vlastiti jezik”.

4.2.Dodatni izvori prava manjina

Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida pravni je izvor na koji se poziva Deklaracija Ujedinjenih naroda o manjinama za zaštitu prava manjina. To je jedna od prvih usvojenih konvencija i odnosi se na zaštitu skupina, uključujući manjine, i njihovo pravo na fizički opstanak.

Konvencija Međunarodne organizacije rada o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje), iz 1958. (br. 111) koju navodi i Vukas (1975: 108), zahtijeva od država da usvoje i provode nacionalne politike za promicanje i osiguranje jednakosti, mogućnosti i tretmana pri zapošljavanju i zanimanju, s ciljem uklanjanja izravne i neizravne diskriminacije na temelju rase, boje kože, spola, vjere, političkog mišljenja, nacionalne pripadnosti ili društvenog podrijetla.

Konvencija UNESCO-a o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih izričaja iz 2005. potiče države da uključe kulturu kao strateški element u nacionalne i međunarodne razvojne politike te da usvoje mjere usmjerene na zaštitu i promicanje raznolikosti kulturnih izričaja na svom teritoriju. Naglašava važnost priznavanja jednakog dostojanstva i poštivanja svih kultura, uključujući kulturu osoba koje pripadaju manjinama, te slobode stvaranja, proizvodnje, širenja, distribucije i pristupa tradicionalnim kulturnim izričajima, te traži od država da nastoje stvoriti okruženja pogodna za to (UNESCO, 2005: članak 2. stavak 3.).

5. MEĐUNARODNI MEHANIZMI PO PITANJU LJUDSKIH PRAVA DOSTUPNI ZA ISTICANJE PROBLEMA MANJINA

5.1. Ugovorna tijela za ljudska prava

Kako bi se osiguralo ostvarivanje prava sadržanih u međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, osnovani su odbori za praćenje napretka država stranaka u ispunjavanju svojih obveza. Navodimo neke odbore⁵ koji su od posebne važnosti za prava manjina:

- Odbor za ljudska prava, koji nadzire provedbu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima;
- Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava, koji nadzire provedbu Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
- Odbor za uklanjanje rasne diskriminacije, koji nadzire provedbu Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije;
- Odbor za prava djeteta, koji nadzire provedbu Konvencije o pravima djeteta;
- Odbor za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji, koji nadzire provedbu Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji;

Ratifikacijom konvencija, države stranke obvezuju se podnijeti periodična izvješća odgovarajućim odborima u kojima će ocrtati zakonodavne, pravosudne, političke i druge mjere koje su poduzele kako bi osigurale uživanje, između ostalog, prava specifičnih za manjine sadržanih u ovim instrumentima.

Odbor za uklanjanje rasne diskriminacije uspostavio je 1993. godine mehanizam ranog upozorenja kako bi skrenuo pozornost država stranaka na situacije u kojima je rasna diskriminacija dosegla alarmantne razine. Odbor je donio i mjere ranog upozoravanja i hitne postupke za sprječavanje, kao i za učinkovitiji odgovor na kršenja Konvencije. Te mjere ranog upozoravanja su usmjerene na sprječavanje eskalacije postojećih problema u sukobe i mogu također uključivati mjere za izgradnju povjerenja za prepoznavanje i podupiranje svega što jača rasnu toleranciju. Smatraju da se tako sprječava ponovno izbijanje sukoba tamo gdje ga je već bilo. Kriteriji za mjere ranog upozoravanja mogli bi, primjerice, uključivati sljedeće situacije⁶:

⁵ <https://previous.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>, pristupljeno 18.11.2022

⁶ <https://previous.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/EarlyWarningProcedure.aspx#about>, pristupljeno 18.11.2022

- nedostatak odgovarajuće zakonske osnove za definiranje i zabranu svih oblika rasne diskriminacije, kako je predviđeno Konvencijom;
- neadekvatna provedba mehanizama ovrhe, uključujući nedostatak regresnih postupaka;
- prisutnost obrasca eskalacije rasne mržnje i nasilja ili rasističke propagande ili pozivanja na rasnu netrpeljivost od strane osoba, grupa ili organizacija, osobito od strane izabranih ili drugih dužnosnika;
- značajan obrazac rasne diskriminacije koji se očituje u društvenim i ekonomskim pokazateljima, te značajnih tokova izbjeglica ili raseljenih osoba koji su rezultat obrasca rasne diskriminacije ili zadiranja u posjede manjinskih zajednica.

5.2. Posebni postupci za ljudska prava

Neovisni stručnjak Ujedinjenih naroda za pitanja manjina⁷ je od uspostavljanja mandata u 2005. godini zadužen za promicanje provedbe Deklaracije o manjinama Ujedinjenih naroda, utvrđivanje najboljih praksi i prilika za tehničku suradnju, sudjelovanje u konzultacijama i dijalogu s vladama o pitanjima manjina u svojim zemljama, te da uvažavaju stavove nevladinih organizacija. Neovisni stručnjak usredotočuje se na temeljne uzroke pritužbi, otkrivajući pitanja koja izazivaju zabrinutost u vezi s manjinama, s ciljem izbjegavanja dupliciranja s drugim tijelima i iskorištavanja razlika u njihovim mandatima.

Forum o manjinskim pitanjima⁸ osnovan je na Vijeću za ljudska prava 2007. godine kako bi se osigurala platforma za promicanje dijaloga i suradnje o pitanjima koja se odnose na pripadnike nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičnih manjina. Forum pruža tematske doprinose i stručnost radu Neovisnog stručnjaka za pitanja manjina; identificira i analizira najbolju praksu, izazove, mogućnosti i inicijative za daljnju provedbu Deklaracije Ujedinjenih naroda o manjinama.

Ured visokog povjerenika za ljudska prava (OHCHR)⁹ pruža tajničku potporu nekoliko drugih posebnih postupaka s mandatima za ispitivanje, praćenje, savjetovanje i javno izvješćivanje o stanju ljudskih prava. Oni koji su odgovorni za određene zemlje ili teritorije poznati su kao "mandati zemlje"; oni koji rade na određenim glavnim problemima ljudskih prava diljem svijeta poznati su kao "tematski mandati".

⁷ <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-minority-issues/what-independent-expert>, pristupljeno 18.11.2022

⁸ <https://www.ohchr.org/en/hrc-subsiary-bodies/minority-issues-forum>, pristupljeno 18.11.2022

⁹ <https://www.ohchr.org/en/about-us/what-we-do>, pristupljeno 18.11.2022

5.3. Mehanizmi Vijeća za ljudska prava

Godine 2006. Opća skupština usvojila je rezoluciju 60/251 i odlučila da Vijeće za ljudska prava treba poduzeti univerzalni periodični pregled ispunjavanja obveza svake države u pogledu ljudskih prava. Sve države članice Ujedinjenih naroda bit će pregledane na ovaj način svake četiri godine. Pregled se temelji na tri izvješća: jedno od same države i dva od strane OHCHR-a kao kompilacija informacija Ujedinjenih naroda (iz izvješća ugovornih tijela, posebnih postupaka i drugih relevantnih službenih dokumenata Ujedinjenih naroda) i sažetak doprinosa dionika (od nevladinih organizacija, nacionalnih institucija za ljudska prava, akademskih institucija i regionalnih organizacija)¹⁰.

5.4. Mehanizmi Međunarodne organizacije rada

Primjena konvencija Međunarodne organizacije rada podložna je nadzoru Odbora stručnjaka za primjenu konvencija i preporuka¹¹ i Odbora konferencije za primjenu standarda¹². U svojim periodičnim izvješćima o primjeni Konvencije o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje) iz 1958. (br. 111), države su dužne navesti radnje koje su poduzele kako bi uklonile diskriminaciju i postignute rezultate. Sindikati i organizacije poslodavaca imaju pravo podnijeti nadzornim tijelima primjedbe na primjenu Konvencije.

5.5. UNESCO mehanizmi

Odbor za konvencije i preporuke Izvršnog odbora¹³ ispituje povjerljive (grupne i pojedinačne) pritužbe u vezi s navodnim kršenjima ljudskih prava u područjima nadležnosti UNESCO-a (obrazovanje, znanost, kultura i informiranje...) koji su se dogodili na teritorijima država članica UNESCO-a.

¹⁰ <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>, pristupljeno 18.11.2022

¹¹ <https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/committee-of-experts-on-the-application-of-conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>, pristupljeno 18.11.2022

¹² <https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/conference-committee-on-the-application-of-standards/lang--en/index.htm>, pristupljeno 18.11.2022

¹³ <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/cr-committee>, pristupljeno 18.11.2022

6. POVIJEST GRADIŠĆANSKIH HRVATA

6.1. Tko su gradišćanski Hrvati?

Ako se uputimo na jugoistok Republike Austrije, doći ćemo do savezne pokrajine Gradišće (njemački Burgenland) koja se nalazi uz samu mađarsku granicu. Glavni grad Gradišća je Eisenstadt (hrvatski Željezo). Ta savezna pokrajina nije velika i ima svega 3 967 kvadratnih kilometara površine i približno 300 000 stanovnika od čega 80% Austrijanaca, 15% Hrvata i 5% Mađara.¹⁴

Kada danas govorimo o gradišćanskim Hrvatima, prvenstveno se misli na hrvatske stanovnike austrijske savezne pokrajine Burgenland, dok sagledano u širem smislu, naziv također obuhvaća i Hrvate na susjednim područjima zapadne Mađarske i južne Slovačke, donjoaustrijske Hrvate te moravske Hrvate. Nakon pripojenja nekadašnje zapadne Ugarske Austriji i osnivanja pokrajine Burgenland 1921. godine, za tu pokrajinu je predložen hrvatski naziv Gradišće, a taj naziv od tada se i za Hrvate na tom području koristi za dvočlano ime, gradišćanski Hrvati koje je i dalje u uporabi.¹⁵ Naseljavanje tog područja Hrvatima započelo je još tijekom 16. stoljeća, a gradišćanski Hrvati nakon Drugog svjetskog rata često sele i u Beč.¹⁶

Državnim ugovorom iz 1955. godine hrvatskoj manjini priznato je pravo na obrazovanje i pristup sudskim i upravnim procesima na vlastitom jeziku. Godine 1987. pokrenuli su uspješan sudski postupak protiv neprimjenjivanja ovih prava od strane pokrajinske Vlade Gradišća te su im u tom sudskom postupku potvrđena jezična prava. Godine 1990. saveznom uredbom određeni su sudovi i upravna tijela u kojima se hrvatski jezik smije koristiti.¹⁷

Prema dosjeu o hrvatskom jeziku u edukaciji u Austriji (Krol-Hage i sur., 2022), „glotonim hrvatski jezik u Austriji pokriva dvije jezične stvarnosti, a to su priznati manjinski jezik gradišćanskih Hrvata i hrvatski standardni jezik kao migrantski jezik nedavne prošlosti, koji se uz bosanski i srpski često podvodi pod B/H/S (bosanski/hrvatski/srpski)“; Gradišćanskohrvatski varijetet razvija se kao samostalno kodificirani jezični oblik u drugoj polovici 20. stoljeća i jedan je od službenih jezika pokrajine Gradišće; Prava manjinskih jezika

¹⁴ <https://www.svetlorijeci.ba/novosti/gradi%C5%A1%C4%87anski-hrvati-stoljetna-vjernost>, pristupljeno 26. listopada 2022.

¹⁵ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22976>, pristupljeno 26. listopada 2022.

¹⁶ <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737>, pristupljeno 26. listopada 2022.

¹⁷ <https://minorityrights.org/minorities/croats-of-burgenland/>, pristupljeno 26. listopada 2022.

u Austriji slijede teritorijalno načelo i vrijede samo na području koje se smatra “autohtonim” naseljenim područjem. Dakle, hrvatski jezik zakonski je zaštićen samo u šest od sedam kotara savezne pokrajine Gradišće, ali ne i u drugim saveznim pokrajinama ili glavnom gradu Austrije, gdje živi i znatan broj gradišćanskih Hrvata. I kao što je to slučaj s narječjima u hrvatskim pokrajinama, tako je i na prostorima Gradišća došlo do razdiobe na tri osnovna hrvatska narječja; čakavsko, kajkavsko i štokavsko (Vranješ-Šoljan, 2005: 41). Čakavsko narječje bilo je najzastupljenije u Gradišću, prostirući se na sjeverni dio Gradišća od crte Pinkafeld-Kiseg prema sjeveru. Čakavskim narječjem su se služili Haci, Poljanci i Dolinci, no postoje i neke osobite razlike u govoru između tih regionalnih skupina. Južno se govorilo štokavskim narječjem, a regionalne skupine koje su se služile tim narječjima nazivaju se Štoji i Vlasi (Ibid.), dok su Vedešin i Umok na južnoj obali Nižiderskog jezera kajkavska naselja (Neweklowsky, 1995: 459).

Iz povijesnih zapisa poznato je da naseljavanje Hrvata na području tadašnje zapadnougarske započinje poslije 1493. godine, no prije 1515. godine kada se na vlastelinstvu Željezno već nalaze prezimena hrvatskih seljaka. Već dvadesetih godina 16. stoljeća zabilježen je veći val doseljenika iz Hrvatske kada su se između 1522. i 1527. godine u Šopronskoj županiji naselili seljaci iz Like, Krbave i okolice Senja (Vranješ-Šoljan, 2005: 13). Sljedeći masovni i ujedno najveći val doseljavanja u zapadnu Ugarsku dogodio se 1532. godine kao posljedica prethodnih zbivanja na području Pokuplja, Pounja i Slavonije, a ta godina se također vodi kao obilježje početka života hrvatskih kolonista u novoj domovini (Ibid.: 18). Prema Breu-u (1995), te migracije stanovništva negativno su utjecale na područja iseljavanja, jer je nedostajalo ljudi koji su plaćali poreze. Dio hrvatskoga plemstva opirao se preseljenju brojnih seljaka i oko 1532. godine požalio se caru Ferdinandu. Godine 1535. hrvatski državni sabor uzalud je tražio zabranu seljenja, pa čak i odgodu iseljenika¹⁸. Treba spomenuti i val hrvatskih doseljenika na područje današnjeg Gradišća iz okolice Slunja 1556. godine, dok se migracije Hrvata s područja Kladaše, Steničnjaka, Slunja i Primišlja prema današnjem području Gradišća, Moravskoj i okolici Bratislave događaju između 1565. i 1580. godine (Vranješ-Šoljan, 2005: 18). U tom razdoblju dolazi i do pritužbe donjoaustrijskih staleža caru Maksimilijanu II., koji su u svojoj žalbi 1572. naveli da se „broj Hrvata u zemlji u zadnje vrijeme sve više povećao. Oni se pripremaju „da bi se uzdignuli“ iznad svojih njemačkih susjeda, ponajviše ondje, gdje su u većem broju od Nijemaca. Iz povijesti je poznato da je dolazak stranih naroda, u zemljama gdje su došli preuzeli nadmoć, doveo do tlačenja starog stanovništva“ te su u tom prigovoru

¹⁸ http://www.atlas-burgenland.at/index.php?option=com_content&view=article&id=149, pristupljeno 22.11.2022

također zamolili „cara da općim nalogom zabrani svako daljnje hrvatsko useljavanje i naredi zemljoposjednicima s hrvatskim podanicima zasnovanu zamjenu hrvatskih podanika (selišnika) s njemačkim podanicima.“ Također su naveli kako bi osim toga, zemljoposjednici trebali „paziti na to da Hrvate ne puštaju na odgovorne položaje“ (Ibid.: 165).

Zapisani podatak o točnom broju iseljenih Hrvata tijekom 16. stoljeća ne postoji. Kako navodi Valentić u svom radu „Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata“ iz 1977. godine, „najveće razlike među dotadašnjim istraživanjima povijesti Gradišćanskih Hrvata zapažaju se u naporu da utvrde broj Hrvata iseljenih u 16. stoljeću“. Prema procjeni Mate Ujevića iz 1934. godine, u 16. stoljeću je oko 60 000 Hrvata migriralo iz Hrvatske u zapadnu Ugarsku, donju Austriju, Slovačku i Moravsku, dok je Adolf Mohl, mađarski povjesničar u svojim istraživanjima iz 1915. godine došao do brojke od 100 000 naseljenih Hrvata u 180 sela, isključivši područja Štajerske i dijela Kranjske. No i sam Valentić je bio zatečen različitostu podataka kojima je dotadašnja arhiva raspolagala pa je u svom istraživačkom radu, temeljem dostupnih podataka, došao do zaključka kako je Mohl bio točniji u procjeni broja iseljenih Hrvata od Ujevića (Valentić, 1977: 95). Valentić je, za razliku od Mohla, u svoje procjene obuhvatio i Hrvate doseljene u Štajersku i Kranjsku te u konačnici zaključio da bi broj doseljenih Hrvata mogao biti od 150 000 do 200 000 (Ibid.: 96).

Današnja je situacija drugačija. Procjene koje daju udruge gradišćanskih Hrvata govore da danas na području Republike Austrije ima oko 50 000 gradišćanskih Hrvata, od čega ih 35 000 živi u saveznoj pokrajini Gradišće, dok ih 15 000 živi u Beču, a prema službenom popisu stanovništva iz 2001. godine 19 374 stanovnika izjasnilo se da im je materinski jezik gradišćansko-hrvatski.¹⁹ Razlozi smanjenja broja gradišćanskih Hrvata se mogu tražiti u činjenici da je postupno dolazilo do asimilacije određenog broja pripadnika te manjine, kao i njihovih potomaka. Također, Austrija je nakon Prvog svjetskog rata bila zahvaćena gospodarskom krizom koja je pogodila sve gospodarske grane, a ponajviše poljoprivredu, što je rezultiralo novim migracijama, a neki podaci govore da je u prekomorske zemlje do kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća iz Gradišća iselilo najmanje 100 000 ljudi, od čega 80% u Sjedinjene Američke Države, 12% u Kanadu, 5% u Argentinu, 2% u Brazil te ostatak u druge zemlje (Vranješ-Šoljan, 2005: 116).

¹⁹ <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737>, pristupljeno 22.11.2022

6.2. Uzroci migracije i iseljavanja

Kod Hrvata u 16. stoljeću, razlozi migracije i iseljavanja, kao i ostanka na području današnje savezne pokrajine Gradišće se mogu jasno definirati. Višestruki su razlozi za iseljavanje iz stare domovine u Hrvatskoj i Slavoniji. Važnu ulogu odigrali su stalna opasnost od turskih napada i gospodarski uvjeti. Magnatske obitelji iz zapadne Ugarske također su imale posjede u Hrvatskoj i Slavoniji te su tako mogle preseliti svoje podanike na gospodstva u zapadnoj Ugarskoj. Ali bilo je i doseljavanja u dominionima koji su bili pod Austrijom. Te su migracije išle daleko izvan današnjeg Gradišća, u Donju Austriju i Moravsku kao i u današnju zapadnu Slovačku. Presudna je bila inicijativa posjednika.²⁰

Hrvatska je više od 130 godina, od 1463. do 1593. godine, bila izloženima napadima Osmanskog Carstva. Veći dio Balkanskog poluotoka je već bio osvojen od strane Osmanlija, 1453. godine pala je Srbija, a 1463. godine Bosna te je tako Kraljevina Hrvatska i Slavonija postala izravno granično područje (Adamček, 1995: 13). U godinama od 1463. do 1465. kralj Matija Korvin postavlja obrambenu crtu osnivajući Jajačku i Srebrničku banovinu, no prodori Turaka su se nastavili i naposljetku nisu mogli biti zaustavljeni. Senj više nije bio u stanju zaštititi teritorij južno od Gvozda pa su ta područja u više navrata bila izložena pustošenju turskih napadača, a stanovništvo je odvedeno u zarobljeništvo. Turci su napredovali preko Kupe u Istru, Goricu, Kranjsku i Štajersku. Također su 1463. opustošili krajeve između Drine i Vrbasa, 1467. Krbavsku županiju, 1469. prodrli u Kranjsku, a 1478. došli do Furlanije.²¹ Ti prodori su 70-ih godina 15. stoljeća rezultirali velikim brojem opustošenih selišta na mnogim slavonskim vlastelinstvima, od 25% pa čak do 50% selišta na nekim vlastelinstvima je u tom razdoblju bilo pusto. Oko 14 000 ljudi na području Slavonije, u razdoblju od 1469. do 1479. godine, pobijeno je ili zarobljeno. Situacija u Slavoniji se donekle popravila stabilizacijom obrambenog sustava Jajačke i Srebrničke Banovine u sjevernoj Bosni kada su turske provale u Slavoniju zaustavljene (Adamček, 1995: 14). Od turskih napada i pustošenja nije bila pošteđena ni Dalmacija. Prema Hrabaku (1986: 71-72), turske snage su 1466. godine pustošile prostore u potezu od Šibenika do Zadra, uključujući i okolicu Nina, a zabilježeno je i da su od 1468. do 1478. godine na teritorij Zadra upali sedam puta, pretežno u zimskim mjesecima. U studenom 1469. godine dolazi i do prodora u sjevernije područje, prema Senju. U jednom napadu na zadarsko područje 1481. godine, Turci su u zarobljeništvo odveli oko 5 000 ljudi.

²⁰ http://www.atlas-burgenland.at/index.php?option=com_content&view=article&id=149, pristupljeno 22.11.2022

²¹ http://www.atlas-burgenland.at/index.php?option=com_content&view=article&id=149, pristupljeno 22.11.2022

Zadnje desetljeće 15. stoljeća donijelo je nekoliko ključnih događaja po pitanju sukoba između Turaka i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Prilikom povratka Osmanlija iz svojih pohoda na Kranjsku 1491. godine, dočekani su od strane Hrvata blizu Udbine, a u tom dvoboju pobjedu su odnijeli Hrvati i tom prilikom oslobodili 18 000 zarobljenika. No 1493. godine, u bici na Krbavskom polju, Hrvate je zadesio nikad teži poraz od strane Turaka u kojem je izginula većina hrvatskog plemstva, što se smatralo i „prvim rasulom kraljevstva hrvatskoga“ (Horvat; 1924: 188-189). Tadašnji poraz hrvatske vojske se može smatrati najavom i početkom takozvanog stogodišnjeg obrambenog rata u kojem su „Hrvati hrabro branili svaku stopu svoje zemlje“.²²

Nakon poraza Hrvata na Krbavskom polju 1493., sazvano je hitno okupljanje hrvatskih staleža na saboru u Bihaću. Oni su u pismu upućenom caru Maksimilijanu izrazili potrebu za neodgodivom i brzom pomoći u borbi s Osmanskim Carstvom. U protekla tri desetljeća od pada Kraljevine Bosne, srednjovjekovne hrvatske zemlje Slavonija, Dalmacija, a pogotovo srednjovjekovna Hrvatska su, unatoč obrambenom sustavu kralja Korvina, pretrpjele goleme ljudske, materijalne i teritorijalne gubitke, a kada je došlo do raspada Korvinova obrambenog protuosmanskog sustava, uslijedio je vrhunac osmanskog pritiska i pred turskim snagama su pali današnji Beograd (1521.), hrvatski Knin i Skradin (1522.) te Ostrovice (1523.). Učestali turski napadi, pustošenje i devastacije kroz šest desetljeća u konačnici su dovele do iseljeničke krize autohtonog stanovništva koja je ponajviše eskalirala upravo početkom 16. stoljeća (Jurković, 2003: 148).

Temeljem već spomenutih zapisa hrvatskih prezimena na vlastelinstvu Željezno, može se zaključiti da najvjerojatnije u tom razdoblju kreće i naseljavanje Hrvata u zapadnu Ugarsku. Pretpostavlja se da je doseljavanje većeg broja Hrvata na to područje prije 1515. godine vezano uz intenzivne turske napade na Liku i Krbavu, a te pokrajine su naposljetku i zauzete od strane Osmanlija 1527. godine, dok Hrvati s tih područja naseljavaju Šopronsku županiju od 1522. do 1527. godine (Adamček, 1995: 19). Adamček (1995) također navodi kako je „masovno iseljavanje iz zapadne Slavonije započelo 30-ih godina 16. stoljeća. Prema mišljenju Valentića (1977), „ratovi s Turcima, sve do uspostavljanja čvrste obrambene linije od Drave do Jadranskog mora potkraj 16. stoljeća, su ostavili u povijesti hrvatskog naroda duboke posljedice od kojih su svakako najteže - seobe Hrvata“. Turska osvajanja su zaustavljena u drugoj polovici

²² <https://web.archive.org/web/20190904221143/http://www.hic.hr/books/pavlicev/05.htm> pristupljeno 3.12.2022

16. stoljeća, a pobjeda hrvatsko-njemačke vojske nad Osmanlijama u bici kod Siska 1593. godine smatra se početkom kraja turskog širenja u Hrvatskoj, ali i u Europi.²³

Sljedeći uzrok migracijama može se pronaći i u agrarnoj krizi srednjeg vijeka koja je uzrokovala razne poremećaje poput pada cijene žita, nakon koje su mnoga vlastelinstva na području Gradišća i zapadne Ugarske ostala pusta (Breu 1995: 45). U vrijeme 20-ih godina 16. stoljeća, nakon izlaska iz agrarne krize, prevladavao je manjak radne snage na tim gospodarstvima, stoga se smatra da su sami vlastelini, a pogotovo oni koji su imali posjede i u zapadnoj Ugarskoj i u Hrvatskoj i Slavoniji, inicirali migracije i naseljavanje hrvatskih kolonija na svoja zapuštena imanja (Tobler 1995a: 38-39). Čest motiv za migracije tog tipa su upravo bili gospodarski razlozi, jer su u jednu ruku plemići tako mogli osigurati svojim kmetovima utočište, a u drugu ruku oživjeti svoja propala imanja u područjima Ugarske i Austrije (Vranješ-Šoljan, 2005: 15). Manjak radne snage se teško mogao nadomjestiti migracijom seljaka iz njemačkih područja, stoga nacionalna pripadnost u tom razdoblju uopće nije igrala ulogu te je tako, obzirom na događanja u Hrvatskoj i Slavoniji, došlo do planskog naseljavanja hrvatskih kolonista na ta područja (Tobler 1995a: 40). I sami vladari su često pogodovali iseljavanju Hrvata i njihovu naseljavanju na novi teritorij, svjesni da su im za uspješnu obranu od Turaka potrebna područja gusto naseljena seljacima koji bi plaćali daće i gradili utvrde (Ibid.: 31). Tako je hrvatski plemić Michael Butschitz 1524. godine od kralja Ferdinanda I. zatražio dozvolu da se sa svojom obitelji i podanicima naseli u Donjoj Austriji. Dobio je odobrenje od kralja, a Ferdinand je također naredio službenicima da se Butschitza i njegovu pratnju propusti kroz zemlju bez naplate carina. Iste godine je od strane ugarskog kralja Ludovika II. uvažena molba Franje Batthyanya da preseli svoje hrvatske podanike na svoja imanja u jugozapadnoj Ugarskoj, a kao razloge za migraciju navodi se strah od neprekidnih napada Turaka. Radi lakše stabilizacije kolonista na novom području, postojale su i olakšice u obliku oslobađanja od plaćanja poreza na određeno vrijeme, najčešće u razdoblju od 3 do 12 godina, ovisno o teritoriju na koji bi se naselili (Ibid.: 33). Vlastelini, na čije posjede su se Hrvati doseljavali, su također oslobađali doseljenike od feudalnih davanja. Nekad su im pomagali i darivanjem građevinskog materijala za kuće, kao i sjeme za sjetvu, a sve to radi želje za što bržim gospodarskim oporavkom svojih posjeda. (Tobler 1995a: 42). Takva zaštita vladara prema hrvatskim doseljenicima nastavila se do 1573. godine kada Maksimilijan II., nakon ranije spomenutih pritužbi staleža, izdaje tajnu naredbu da se Hrvate više planski ne naseljava u Donjoj Austriji (Ibid.: 38).

²³ <https://web.archive.org/web/20150522022540/http://croatia.ch/zanimljivosti/080623.php>, pristupljeno 5.12.2022

6.3. Naseljavanje područja današnje pokrajine Gradišće

Hrvatska kolonizacija svojim naseljavanjem u 16. stoljeću pokrivala je mnogo veći teritorij od današnjeg Gradišća. Jozef Breu zapaža da su u to vrijeme karakteristike poput klime, panonske vegetacije i životinjskog svijeta te šarenilo naroda na nekom području bili od velike važnosti za naseljavanje Hrvata (Breu 1995: 43). Što se tiče Gradišća, Hrvati su naselili dvjestotinjak sela, uključujući i dijelove Donje Austrije, mađarske županije Šopron, Mošon, Va, Zala i Győr te dijelove Češke i Slovačke (Vranješ-Šoljan, 2005: 21-22). Naselja osnovana u to vrijeme mogu se raščlaniti na osnovna i kćerinska naselja. Osnovna naselja se dijele na novoutemeljena naselja na nenastanjenim mjestima na kojem prethodno nije postojalo nikakvo naselje, novoutemeljena sela nadovezana na stara majurska sela te na ponovo utemeljena mjesta propala u 15. i 16. stoljeću, dok su kćerinska naselja ona u kojima hrvatsko stanovništvo dolazi u već postojeća nehrvatska naselja. Naprimjer, u južnom je Gradišću tako karakteristično da nova sela preuzimaju imena postojećih susjednih sela te nastaju parna imena kao što je Nimška Čenča (Deutsch Tschantschendorf) i Hrvatska Čenča (Kroatisch Tschantschendorf), Veliki Petarštof (Großpetersdorf) i Mali Petarštof (Klein Petersdorf), itd. U južnom Gradišću nalazimo i hrvatska kćerinska naselja kao što su Poljanci (Podler), Bošnjakov Brig (Unterpodgoria), Rorigljin (Rauhriegel) i Parapatićev Brig (Parapatitschberg). U to vrijeme je bilo i propalih hrvatskih naselja. U tu grupu spadaju naselja poput Patakfala, Hundsberga, Lichtenwald kod Tarče, Croboth Dorff te Leidersdorf (Breu 1995: 48-51).

U sjevernom Gradišću su hrvatske kolonije naselile tridesetak sela opustošenih u srednjem vijeku, gdje je do tad dominiralo njemačko stanovništvo. Većina tih sela su bila tek prorijeđena stanovništvom, a samo su Celindorf (Zillingtal) i Štikapron (Steinbrunn) bili prethodno u potpunosti napušteni. Neka su selima nakon doseljavanja Hrvata u potpunosti kroatizirana, iako su u tim područjima prije hrvatske kolonizacije Nijemci bili jedini stanovnici. To su sela Raspork (Drassburg) i Pajngrt (Baumgarten). Druga sela na tom području su, uz Hrvate, bila popunjena i Nijemcima i Mađarima. Na područjima današnje Austrije, hrvatski etnik je prevladavao u selima Cikleš, Orbuh, Cogrštof, Klimpuh, Cindrof, Otava, Trajštof, Novo Selo, Bijelo Selo i još dvanaest drugih sela u tom predjelu Gradišća (Vranješ-Šoljan, 2005: 24). U Željezanskom i Matrštofskom kotaru žive Hrvati Poljanci, jedna podgrupa današnjih gradišćanskih Hrvata. U sjevernom dijelu Gradišća žive i Hacı. U selu Uzlop postoje vrlo rani zapisi o dolasku 13 hrvatskih obitelji 1520. godine, a od sredine 17. st. selo je isključivo hrvatsko. Hrvati također naseljavaju, pretpostavlja se u potpunosti opustošene Pandrof i Novo Selo te je i na tim područjima sveukupno stanovništvo bilo hrvatsko (Breu 1995: 78-80).

Slična se situacija odvijala i u srednjem Gradišću. U tim krajevima su Hrvati naselili oko 40 sela, gdje se je poticala obnova djelomice ili posve napuštenih njemačkih i mađarskih sela pa su tako neka njemačka sela u konačnici potpuno kroatizirana. Neka od tih sela su Veliki Brištof (Grosswarasdorf), Frakanava (Frankenau) i Prisika (Pressing). Kroatizacija se dogodila i u nekim mađarskim selima, poput Kloštra, Vedešina ili Umoka. Jedina novoutemeljena naselja u srednjem Gradišću su bila Pervane i Bajngrob, a sva ostala sela poput Doljnje Pulje, Velikog Borištofa, Malog Brištofa, Mjenovog, Gerištofa i desetak drugih sela na području srednjeg Gradišća, a današnje Austrije su tada već bila utemeljena (Vranješ-Šoljan, 2005: 24-25). Na to područje su se doselili Hrvati Dolinci. Koliko su migracije bile intenzivne kroz 16. i 17. stoljeće govori i podatak da su se Hrvati počeli doseljavati u mađarsko selo Donja Pulja (Unterpullendorf) dosta kasno, 1647. godine, no već petnaestak godina kasnije 65% stanovništva tog sela govori hrvatski jezik. U nekim njemačkim selima poput Fileža (Nikitsch), Nijemci se dugo opiru kroatizaciji, stoga se dio sela i danas zove Nimško Selo (Breu, 1995: 69-70).

Vranješ-Šoljan (2005) smatra da su se Hrvatska naselja u južnom Gradišću pretežno usredotočila oko vlastelinstava Güssing, Körmend, Eberau, Rohunac i Solunak. U početku su Hrvati na tim područjima u nekim naseljima bili manjina pred njemačkim i mađarskim stanovništvom, ali kroz vrijeme je priljev hrvatskih doseljenika toliko rastao da su naposljetku Hrvati i na tim područjima postali većina, a neka su sela, poput Male Borte, Pinkovca, Nadalje i Sabara postala gotovo čista hrvatska. Hrvatska je kolonizacija u 16. i 17. stoljeću u južnom Gradišću naselila oko 80 sela (Vranješ-Šoljan, 2005: 25-26). U kotaru Novi Grad u južnom Gradišću nalazimo nekoliko mjesta s hrvatskim stanovništvom. Iako nekad naseljeno njemačkim stanovništvom, naselje Žamar (Reinersdorf), a nakon prihvaćanja većeg broj Hrvata selo se dijeli na dva sela – „Horváth Samar“ i „Nemet Samar“. Mjesta Jezerjani (Eisenhüttel) i Stinjaki (Stinatz), nastanjena su isključivo Hrvatima (Breu 1995: 57-58). U kotaru Borta naseljavaju se Štoji, a u kotaru Rohunac se naseljavaju Vlasi koji se najviše bave stočarstvom. Vlasi su osnovali i Hrvatski Cikljin (Spitzzicken), selo koje se također nalazi u južnom Gradišću (Breu 1995: 63). Posebno su interesantna događanja poput onog u selu Čajta (Schachendorf), u kojem žive Štoji. To selo je izvorno bilo podijeljeno na njemački dio zvan Velika Čajta i mađarski dio pod imenom Mala Čajta. Velika Čajta je, nakon doseljavanja Hrvata kroz 50-ak godina u potpunosti kroatizirana dok je Mala Čajta ostala čisto mađarsko selo. Naposljetku se ta dva sela stapaju u jedno te u konačnici ujedinjeno selo Čajta postaje u cijelosti hrvatsko (Ibid.: 67).

6.4. Povijest gradišćanskih Hrvata do 1921. godine

Nakon preseljenja u novu domovinu, gradišćanski Hrvati su se uglavnom bavili ratarstvom. Patrijarhalni način života i običaji iz stare domovine su ostali sačuvani. Izbjegavali su miješanje s njemačkim i mađarskim stanovništvom, stoga su zadržali mnoge karakteristike koje su donijeli sa sobom u vrijeme migracija (Pavličević, 1973: 156). Uspjeli su se ustrojiti na tuđem teritoriju, što ih je djelomice dovelo do višeg ekonomskog statusa u odnosu na druge narodnosti na tom području (Valentić, 1970: 27). Uz poljoprivredu, neki su gradišćanski Hrvati postali trgovački putnici, tzv. „furmani“. Šopron je bilo mjesto kroz koje je cesta na jednu stranu vodila ka Beču, dok se na drugu stranu protezala do Bratislave i dalje na sjever Europe što je u to vrijeme bilo izrazito pogodno za trgovinu koja je gradišćanskim Hrvatima bila velik izvor prihoda. Najčešće su trgovali konjima, a kako su često prolazili i kroz Hrvatsku, sa sobom su po povratku u zapadnu Ugarsku donosili i knjige tiskane u Zagrebu. Zabilježeno je i da Gajev slavopis, tridesetak godina nakon što je prihvaćen u Hrvatskoj, upotrebljavaju i neki intelektualci iz zapadne Ugarske, no jezik kojim se tada služe u književnosti temeljen je na čakavštini (Ibid.: 29).

„Ratno iskustvo doseljenih Hrvata u borbi s Turcima bilo je veoma cijenjeno što je, bez sumnje, utjecalo na njihovo izdvajanje i brzo stjecanje privilegiranog položaja u odnosu na domaće stanovništvo, osobito poslije turskih provala do Beča 1529. do Kisega 1532, te poslije pad a Budima 1541, Pečuha i Ostrogona 1543. i Sigetske kapetanije 1566. godine“ (Valentić, 1977: 97). Ponukane događajima poput pustošenja i osvajanja teritorija od strane Osmanlija na području Hrvatske, Slavonije i Ugarske, velike vlastelinske obitelji osnivaju privatne vojske koje sadrže nekoliko stotina konjanika, a sama privatna vojska Batthanyevih je krajem 16. i početkom 17. stoljeća brojila oko 500 konjanika. Svrha tih armija je prvenstveno bila usmjerena u zaštitu imovine vlastelina i pripadajućeg dijela granice. U tom razdoblju doseljeni pripadnici srednjeg i nižeg plemstva često obnašaju funkciju familijara. Mnogi od njih su prethodno ostali bez posjeda jer su dolazili iz područja kojeg su Turci opustošili. Uz vojne funkcije, većinom su zaduženi i za administrativne funkcije na vlastelinstvima. Veći dio plemićkih familijara pripadao je mađarskom narodu, no znatan dio njih bio je hrvatskog podrijetla. Osim u vojnom i administrativnom smislu, skupina (mađariziranih) Hrvata pripadnika srednjeg i nižeg plemstva je imala i određenu ulogu u županijskoj upravi, kao plemićki suci, porotnici, itd, a Vlasi su zauzeli viši socijalno-pravni položaj u odnosu na „podaničko hrvatsko stanovništvo“. Njih su vlastelini smjeli pozvati samo u vojnu ili policijsku službu i od njih su se zahtijevale vrlo male daće (Tobler 1995b: 108-109).

Nakon potpisivanja mira s Turcima 1699. godine u Srijemskim Karlovcima, Ugarska je napokon bila oslobođena s obnovljenom teritorijalnom cjelovitošću, no uz vrlo visoku cijenu te slobode. Naime, Habsburgovci su teritorij Ugarske smatrali osvojenim. Najveći teret rata su platili seljaci, mnogi su izgubili svoju slobodu i opet postali kmetovi. Hrvati počinju gubiti vlastiti plemićki sloj koji tijekom 18. i 19. stoljeća gotovo u potpunosti nestaje, no u drugu ruku u seljačkom sloju se gradi mala elita društva u obliku učitelja i svećenika od kojih su neki u konačnici postali čak i biskupi. Upravo je taj sloj svojim naporima uspio održati hrvatsku jezgru vitalnom, no većina hrvatskih naseljenika i dalje ostaje u podčinjenom položaju na vlastelinstvima. Socijalni položaj seljaka se djelomično mijenja temeljem urbara donesenog za područje Ugarske 1767. godine koji detaljnije definira prava i obveze seljaka pa je tako robotu zamijenila novčana renta i seljaci su bili opterećeni većim porezima. Hrvati su tako tražili prilike za dodatnom zaradom kroz trgovanje žitaricama i stokom, uzgojem duhana, prijevozništvom (već spomenuti furmani) ili proizvodnjom vina (Vranješ-Šoljan, 2005: 53-54). No, podjele su se događale čak i među hrvatskim seljacima temeljem imovinskih razlika, gdje dolazi do zatvorenih seljačkih slojeva i stroge društvene hijerarhijske diobe.

Prve škole u hrvatskim selima spominju se već nakon crkvenog sinoda u Trnavi iz 1560. godine (Tobler, Seedorf, 1995: 233). Pretpostavlja se da je Crkva bila glavni organizator cjelokupne nastave gdje su učenici, uz vjeronauk učili pisati, čitati i računati. Seoske katoličke škole ubrzano su se osnivale nakon spoznaje da se protestantizam rapidno širi upravo radi dobro formiranih protestantskih škola i tiskara. Nastava u miješanim selima je bila dvojezična, a u nekim školama su se učili njemački, mađarski i latinski kao strani jezici. Crkva je bila nadležna za izbor učitelja, nastavnog plana i udžbenika. Iako školstvo u početku nije moglo biti na visokoj razini s mnogo zastoja radi raznih okolnosti, poput ratnih neprilika i elementarnih nepogoda, do sredine 17. stoljeća su mnoga hrvatska sela imala škole s nastavom na hrvatskom jeziku (Vranješ-Šoljan, 2005: 50-51). Školske knjige na hrvatskom jeziku nisu izlazile sve do sredine 18. stoljeća, kada su na privatnu inicijativu izdane početnica (1746. godine) i katekizam (1747. godine). Pod Josipom II. je 1784. godine njemački jezik uveden kao službeni i upravni jezik u Ugarskoj, što je kod mnogih naišlo na otpor, no hrvatsko školstvo nije pretrpjelo nikakve posljedice iz tog zahtjeva, obzirom da je isti prethodno već bio ispunjen. Opća obveza pohađanja škole uvedena je pod istim vladarom kao i službeni njemački jezik, a kao posljedica neslanja djece u školu je bila novčana kazna za roditelje. No, u praksi je ta odredba jedva pa bila ostvarena. Sredinom dvadesetih godina 19. stoljeća se u hrvatskim pučkim školama uvodi mađarski jezik kao posljedica takozvanog jezičnog nacionalizma Mađara prema nemađarskim

narodima, no te mjere sve do 1848. godine nisu mogle dovesti u pitanje hrvatski karakter škola u hrvatskim općinama na tom području (Tobler, Seedoch, 1995: 237-238).

Ustavom iz 1848. godine ukinute su vladarske funkcije vlastelinstava te stoljetni podanički položaj velike mase stanovništva. Dolazi i do reorganizacija teritorijalne uprave nakon koje je u zapadnoj Ugarskoj bilo većinsko hrvatsko stanovništvo u 69 općina, u županiji Mošon šest, u županiji Šopron 26, te u županiji Vas 37 općina (Seedoch 1995: 138-139). Ministarstvo unutarnjih poslova 1849. godine donosi naredbu kojom je organima političke uprave naloženo da u područjima s „miješanim stanovništvom svakoj narodnosti osiguraju jednaku zaštitu prava i njegu jezika i ostalih interesa, u smislu državnog ustava...“, a ta naredba je također upućivala na potrebu za nadzor koji bi trebao osigurati da se „u crkvi i školi ukloni svaka jezična prisila i provede u praksi jednakopravnost svih jezika koji se govore u pojedinim područjima“ (Ibid.: 145).

Nakon što je Austrija izgubila rat protiv Francuske i Pijemonta 1859. godine, zbog sloma državnih financija dolazi do ukidanja apsolutizma. Austrija je unutarnju ravnotežu potražila u nagodbi s Mađarima, sklopljenom 1867. godine nakon koje je Carstvo pretvoreno u dualističku državu sa središtima u Beču i Budimpešti. Tom nagodbom su zapadnougarski Hrvati pripali pod ugarsku zakonodavnu politiku, a za njih najvažniji zakon u to vrijeme je bio Zakon o narodnostima, donesen 1868. godine (Vranješ-Šoljan, 2005: 79). Tim zakonom nije priznata autonomija nemađarskih naroda, jer je isti definirao da ugarski državljani pripadaju jedinstvenoj ugarskoj naciji, no priznato je postojanje nemađarskih naroda kojima je osigurana sloboda uporabe materinjeg jezika u javnoj upravi, obrazovanju i nižim sudskim stupnjevima, osnivanje kulturnih i političkih društava, kao i podizanje osnovnih, srednjih i viših škola, itd. Članak 58. tog zakona propisao je da „*svaki učenik mora pohađati nastavu na svom materinjem jeziku ako je on jedan od jezika uobičajenih u zajednici. Prema tome, u višejezičnim zajednicama treba zaposliti one učitelje koji mogu poučavati na jeziku uobičajenom u zajednici*“ (Ibid.: 80). Međutim, sama primjena zakona postaje vrlo otežana već sedamdesetih godina 19. stoljeća, kada dolazi do izrazito rastuće mađarizacije. Naime, u nacionalnom smislu, zapadnougarski Hrvati su smatrani Mađarima, jer je vladajuća ideologija priznavala samo tu naciju. Netolerantni nacionalizam je uništio sve političke pokrete nemađarskih naroda. To je bilo razdoblje u kojem je gradišćanskim Hrvatima prijetila potpuna asimilacija u većinsko stanovništvo, stoga su se hrvatski svećenici i pučki učitelji, svjesni činjenice da je vlastiti jezik jedan od važnijih temelja egzistencije manjine, intenzivno počeli baviti jezikoslovljem, pisanjem literature, školskih knjiga, itd. (Ibid.: 81-82). No, svako učvršćivanje etničke

samosvijesti je kod Mađara izazivalo paniku, obzirom da je vlastima bio cilj mađarizirati nemađarsko stanovništvo. Tako je potkraj sedamdesetih godina 19. stoljeća došlo do uvođenja mađarskog jezika kao obveznog predmeta u vjerskim školama. Tada kreću razne inicijative zapadnougarskih Hrvata poput izdavanja časopisa na hrvatskom jeziku imena „Knjižnica za seljačke ljude“ iz 1891. godine, s ciljem proširenja kruga čitatelja, no časopis je izašao svega u dva broja (Ibid. 84-85). Kao još jedan odgovor na pritiske mađarizacije je pojava „Naših novina“ početkom 20. stoljeća koje su bile od velike važnosti i presudnog značenja za nacionalno osvješćivanje šireg sloja stanovništva. Novine su izlazile kao tjednik i uredništvo se u potpunosti odreklo svakog političkog utjecaja bilo koje političke stranke (Ibid.: 94-95).

Slom Austro-Ugarske nakon prvog svjetskog rata 1918. godine doveo je do težih poremećaja na teritoriju zapadnougarskog graničnog područja. U Beču i Budimpešti su proglašene republike, a načelo samoodređenja snažno je odjeknulo među hrvatskim i njemačkim stanovništvom na području zapadne mađarske granice. Podizanje granica između dvije republike uzrokovao je zabrinutost kod pograničnog stanovništva, mnogi su bili gospodarski vezani za Donju Austriju i Štajersku, no prije svega za Beč i ostankom u Ugarskoj bi njihova egzistencija bila ugrožena, stoga već 1918. godine dolazi do spontanog pokreta za pripajanje Austriji (Schlag, 1995: 155). Zapadnougarski Hrvati sa sjevernog teritorija se većinom priklanjaju uz njemački jezik i opredjeljuju se za pripajanje Austriji, dok su na južnom teritoriju Hrvati ekonomski neovisni od navedenih austrijskih područja pa stoga pristaju na ostanak u Ugarskoj. U nastojanju pomirenja tih dvaju struja, konstituiran je „Hrvatski narodni savjet“ u Koljnofu koji od ugarske Vlade traži ustupke poput upotrebe hrvatskoga jezika u uredima u hrvatskim mjestima, uvođenje hrvatskog jezika u nastavi u osnovnoj školi (ali uz savladavanje mađarskoga jezika), osnivanje hrvatske stručne škole, nastavu na hrvatskom u srednjim i višim školama, uporabu hrvatskog jezika u pravosuđu i upravi te slobodni privredni kontakti s Austrijom. Nijedan od navedenih zahtjeva nije ispunjen (Ibid.: 157). Mirovnim ugovorom iz Saint Germaina, potpisanog 10. rujna 1919. godine, zapadni dijelovi županija Mošon, Šopron i Vas pripojeni su Republici Austriji, što je uključivalo veći dio hrvatskih sela s tog područja s oko 50 000 stanovnika. Mirovni ugovor sadrži i odredbe koje se odnose na zaštitu manjina, o čemu će biti više riječi u nastavku ovog rada (Ibid.: 162). Međutim, do formalnog uključivanja Gradišća kao nove pokrajine u Republici Austriji će proći dvije godine i u to vrijeme i dalje dolazi do spora oko tog teritorija između Mađarske i Austrije. Hrvatski intelektualci osnivaju „Hrvatsko kulturno društvo“ 1920. godine, organizaciju koja bi zastupala interese zapadnougarskih Hrvata, koja je također u svojem memorandumu upućenog Antanti

zahtijevala da Hrvati ostanu u Mađarskoj. Takav zahtjev je kasnije imao vrlo negativne posljedice za budući položaj hrvatskog puka, jer je u konačnici međusaveznička komisija za utvrđivanje granica donijela odluku da, referirajući se na spomenuti memorandum i istaknutu želju Hrvata, u spornim dijelovima teritorija hrvatska sela ostavi Mađarskoj, a njemačka sela pripoji Austriji pa su stoga sela Plajgor, Narda, Čatar, Hrvatske Šice, Petrovo Selo i još desetak drugih sela ostala u Mađarskoj gdje je tako oko ostalo oko 10 000 Hrvata ostalo živjeti na teritoriju Mađarske. (Vranješ-Šoljan, 2005: 108-109). Prema Schlagu (1995: 165), za vrijeme gradišćanskih demonstracija u Beču 1920. godine, formulirano je stajalište Hrvata koje glasi: *„...Hrvatima pripadaju sva prava, koja ugovorno određena zaštita manjina predviđa za nacionalne manjine. Svaki pokušaj da se Hrvati liše svoje narodnosti besmislen je i u praksi neprovediv, a s druge strane ne bi bilo ništa manje nesmotreno i protivno obostranom interesu kada bi Austrija Hrvatima nametnula prava koja oni sami uopće ne žele upotrijebiti“*. Ta problematika će se sve do danas provlačiti kroz daljnji razvoj hrvatske narodne skupine u Austriji.

6.5. Povijest gradišćanskih Hrvata od 1921. do 1945. godine

Nakon konačnog pripajanja Gradišća Austriji, politička integracija Hrvata u novoj državi nije tekla glatko, ponajprije radi jezične barijere, ali i ideološke podijeljenosti unutar zajednice nastale u trenutku državnog rascjepa, što je rezultiralo političkom dezorijentiranošću. Promađarski sloj više nije mogao ispunjavati zadaće te je došlo do potrebe novog političkog vodstva koje bi Hrvate uvelo u austrijsko društvo, uz priznavanje njihovih manjinskih prava. Fokus se također stavlja na podređenost Hrvata u gospodarskoj strukturi austrijskog društva, jer svojim malim seoskim imanjima nisu mogli opstati u novim tržišnim uvjetima (Vranješ-Šoljan, 2005: 111). Tu dolazi do inicijative osnivanja prve političke stranke s ciljem zaštite hrvatskog nacionalnog i kulturnog interesa. Župnik Martin Meršić osnovao je „Kršćansku hrvatsku seljačku stranku“, no već na prvoj pripremnoj sjednici dolazi do poteškoća kad žandarmerija raspušta sjednicu i privodi Meršića i suosnivača Vilima Stipetića na saslušanje pod sumnjom da spremaju izbore u korist Ugarske. Meršić je otprije bio poznat kao zagovornik ostanka u Ugarskoj (Schlag, 1995: 165), a ni sam Stipetić nije bio čiste prošlosti, naime u Državi Srba, Hrvata i Slovenaca je za njim bila raspisana tjeralica zbog izdavanja određenih naredbi kao komandant u vrijeme Prvog svjetskog rata. Stranka će se uskoro preimenovati u „Hrvatsku kršćansko-socijalnu stranku“. Kao protupokret, osniva se „Šopronska domovinska služba“, a najvažniji zahtjevi njihovog programa bili su „bezuwjetno očuvanje jedinstvenog, autonomnog Gradišća,...“, „odgovarajuća sigurna mjesta u zemaljskom saboru i narodnom vijeću“, „u

vjerskim i državnim osnovnim školama hrvatski nastavni jezik“, „hrvatska katedra na jedinoj zemaljskoj školi za obrazovanje učitelja...“ te „službenici koji govore hrvatski u hrvatskim općinama kod uprave, pošte i žandarmerije,...“. Župnik Čuković osniva, doduše bezuspješnu, „Gradišćansko-hrvatsku stranku“. Velikonjemačka narodna stranka se trudila pridobiti gradišćanske Hrvate u svoje redove, nudeći im pozicije unutar svoje stranke. U konačnici se može zaključiti da nije postojala jedinstvena hrvatska nacionalna ideologija u Gradišću, a na kraju su samo kršćanski socijalisti i socijalni demokrati imali Hrvata na svojoj listi i u prvi gradišćanski zemaljski sabor izabrani su Franjo Bauer iz redova kršćanskih socijalista te Stjepan Schneider iz redova socijaldemokrata (Ibid.: 169-170).

U novoj domovini Austriji, hrvatski pokret gradišćanskih Hrvata se ubrzo stabilizirao i po pitanju osnivanja društava. Stečenim pravima iz Saint-germainskog mirovnog ugovora, osnovana su brojna društva, neka od istaknutih društava su „Hrvatsko kulturno društvo Gradišćanskih Hrvata“ osnovano 1929. godine za Hrvate u Gradišću, kao i „Hrvatsko Gradišćansko kulturno društvo“ iz 1922. i 1934. godine, koje je okupljalo one gradišćanske Hrvate koji su preselili u Beč. „Srednjoškolsko i studentsko društvo Kolo“ osnovano je 1930. godine. Uz ta centralna društava osnovana su brojna hrvatska pjevačka i plesna društva. Gradišćanski Hrvati također pokreću svoje novine kao što su „Kršćanske Hrvatske novine“ 1922. godine, „Hrvatske novine“ 1923. godine, „Naš glas“ iste godine te „Male crikvene i školske novine“ 1931. godine (Valentić, (1977: 104). Upravo su novine prikazivale kolika je u to vrijeme bila ideološka podijeljenost gradišćanskih Hrvata. Tako Hrvatske novine otvoreno stoje na strani austrijskih kršćanskih socijala, dok je Naš glas nastojao okupiti one Hrvate kojima je bio bliži socijaldemokratski program s fokusom na rješavanje socijalno-gospodarskih problema Gradišća i njegovih stanovnika, dok su nacionalni i kulturni ciljevi bili sporedni. U Našem glasu se smatralo da bi bavljenje nacionalnim pitanjem došlo do nazadovanja, što je naišlo na odbijanje kod mnogih gradišćanskih Hrvata zbog straha od asimilacije njihove relativno malobrojne manjinske grupe. S druge strane, Hrvatske novine su pridavale više pozornosti manjinskim pitanjima u pogledu jezika i školstva, kao i kulturne autonomije, što je često dovodilo do polemika i sukoba između spomenutih listova. Takva podjela je bila izrazito štetna za gradišćanske Hrvate, dovodeći ih do političke marginalizacije i potencijalnog približavanja asimilaciji (Vranješ-Šoljan, 2005: 114-115). Osjećala se prijeka potreba za krovnom organizacijom koja bi brinula o očuvanju gradišćansko-hrvatskog kulturnog identiteta, svakodnevno izloženog utjecaju asimilacije i tako dolazi do revitalizacije Hrvatskog kulturnog društva iz 1920. godine, koje je u međuvremenu zbog tadašnjeg promađarskog stava

suosnivača i odbijanja formaliziranja kulturne suradnje sa starom domovinom kroz statut Društva, prestalo s radom. Tako je Hrvatsko kulturno društvo 1929. godine utemeljeno po drugi put. No, iako je Društvo formalno bilo iznadstranačka organizacija, Hrvatske novine su im bile službeni glasnik, a Naš glas ih je često prozivao za bliskost s Kršćansko-socijalnom strankom, stoga Društvo nije uspjelo u potpunosti prevladati stranačku podjelu među gradišćanskim Hrvatima. U konačnici, Hrvatsko kulturno društvo se uspjelo etablirati na državnoj razini i izaći iz lokalnih i pokrajinskih okvira i postalo je nezaobilazan, istinski predstavnik hrvatskih manjinskih interesa (Ibid.: 121-122).

Gradišće je pripojeno Austriji, no na snazi su ostali stari mađarski školski zakoni koji su vrijedili do tada. U to vrijeme je u Gradišću bilo 388 škola, od kojih 318 konfesionalnih, 53 državne, 11 općinskih i šest privatnih. Upravo su konfesionalne škole bile od velikog značaja za očuvanje podučavanja na materinjem jeziku. Određene političke struje, prvenstveno socijaldemokrati i velikonjemački liberali, su pokušali austrijski zakon o državnoj osnovnoj školi proširiti i na Gradišće kako bi razbili crkveni obrazovni monopol i utjecaj kršćanskih socijalista na omladinu u tom području, no iako su kršćanski socijalisti izgubili u izglasavanju tog zakona na lokalnoj razini, ipak su ga uspjeli osporiti na državnoj razini te tako uspjeli zadržati konfesionalne škole u Gradišću sve do 1937. godine. Takav podijeljen školski sustav je doveo do određenih poteškoća, prvenstveno kod onih gradišćanskih Hrvata koji su imali poslove u nekim drugim austrijskim pokrajinama, osobito u Beču, kao i djeci koja bi primjerice prilikom upisa u gimnaziju morala polagati prijemni ispit na njemačkom, a i poduka za pojedina zvanja se najčešće odvijala izvan Gradišća gdje se govorilo isključivo njemačkim jezikom, tako da je u radničkim krugovima postojala želja za uvođenjem njemačkog jezika u nastavu, čemu se svećenstvo protivilo (Schlag, 1995: 176). To se postepeno počelo mijenjati već 1924. godine, kada je niz općina odlukom općinskog savjeta pretvorio konfesionalne škole u općinske. Time se promijenio i nastavni plan, prvenstveno uvođenjem njemačkog jezika i upošljavanjem njemačkih učitelja. U glavnim i srednjim školama dolazi do propalog pokušaja uvođenja redovne nastave na hrvatskom jeziku zbog slabog interesa učenika i njihovih roditelja za takvom nastavom. Dodatni problem je predstavljao manjak knjiga pisanih na hrvatskom jeziku. Austrijski udžbenici su automatski uvedeni za poduku na njemačkom jeziku, dok hrvatskih udžbenika nije bilo. Sve to, a i mnogi drugi problemi vezani za školstvo u tom razdoblju, vodilo je do postepene asimilacije gradišćanskih Hrvata, premda ni nije bilo jačih političkih pritisaka u pogledu germanizacije (Ibid.:177-178). Dopunom zakona uredbom o utvrđivanju postotka hrvatskog stanovništva u selima kao kriterij za određivanje nastavnog jezika iz 1937. godine,

definirano je da u selima sa preko 70% hrvatskog stanovništva, nastavni jezik bi bio hrvatski, u selima sa 30-70% hrvatskog stanovništva nastava bi bila i na hrvatskom i na njemačkom jeziku, dok u selima sa manje od 30% Hrvata učenje hrvatskog jezika je bilo neobavezno (Vranješ-Šoljan, 2005: 133).

Iako prekinuta za vrijeme Prvog svjetskog rata, s vremenom je obnovljena i suradnja između gradišćanskih Hrvata i stare domovine, Hrvatske. Ta suradnja se odvijala u složenijim uvjetima pa su tako te veze najčešće održavane osobnim kontaktima, bez pomoći države i mimo državnih protokola. Organizirana je 1933. godine i proslava 400-godišnjice dijaspore i seobe Hrvata u Gradišće, što je pokazatelj da je ta suradnja, iako otežana, urodila plodom. Najistaknutiji s hrvatske strane u to vrijeme bili su Ivan Esih, Mate Ujević i Milovan Gavazzi uz osnivanje „Društva prijatelja Gradišćanskih Hrvata“ 1932. godine sa sjedištem u Zagrebu, a s gradišćanske strane veliki doprinos ide Ignacu Horvatu koji je nastojao da se gradišćanski književni jezik što više približi hrvatskom književnom jeziku. Ta suradnja je opet prekinuta dolaskom nacizma i pripajanjem Austrije Njemačkoj (Pavličević, 1973: 156).

Većina austrijskih stanovnika je priključenje Austrije njemačkom Reichu dočekalo s optimizmom i nadom za bolju budućnost koju je obećavala velika količina propagandnog materijala. I gradišćanski Hrvati nisu bili iznimka, nadali su se da će izjavom lojalnosti pridonijeti budućem razvoju pokrajine, stoga je Hrvatsko kulturno društvo na svojoj sjednici od 5. travnja 1938. sugeriralo članstvu glasanje u korist pripajanja Austrije Njemačkoj. No, ubrzo nakon pripajanja dolazi do prvih problema za hrvatsku manjinu popraćenih ucjenama i prijetnjama germanizacijom (Vranješ-Šoljan, 2005: 136). Tadašnja politika je ubrzo pokazala svoje pravo lice. U Gradišću je osnovan „Ured za narodnost“ koji je imao zadaću pratiti zbivanja u životu nenjemačkih narodnih grupa u graničnom području. Naređeno je i ispitivanje roditelja o tome žele li u manjinskim školama nastavu na njemačkom jeziku, što je zbog straha rezultiralo da oko 70% djece pređe s hrvatske na njemačku nastavu. Nacisti su krenuli u provođenje posebnog plana germanizacije gradišćanskih Hrvata zastrašivanjem s preseljenjem, lažiranjem popisa stanovništva u kojem se prikazuje znatno manji broj Hrvata u odnosu na stvarno stanje, i mnogim drugim mjerama usmjerenim u tu svrhu. Ako se uzmu u obzir i poginuli na bojišnicama, Hrvatima je postajalo sve jasnije da je dobrovoljna prilagodba nacističkom režimu nemoguća. Tu se počinje javljati pasivni otpor, prvenstveno kroz stav svećenstva kao najustrajnije grupacije u otporu nacizmu, uz naravno neizostavne negativne posljedice. Iako pod cenzurom Gestapo-a, Hrvatske novine su ipak sačuvale stanovitu slobodu informiranja, no list 1942. godine prestaje izlaziti (Ibid.: 137). Vijest o potencijalnom planu

preseljenja gradišćanskih Hrvata na teritorij Hrvatske proširila se 1941. godine. Naime, po originalnoj Hitlerovoj ideji iz 1939. godine, trebalo je doći do razmjene stanovništva po međudržavnom planu s tadašnjom Nezavisnom Državom Hrvatskom, no taj plan se na kraju nije ostvario. Gradišćanska sela su za vrijeme Drugog svjetskog rata doživjela i znatna pustošenja. Selo Gerištof je zapaljeno od strane nacista prilikom njihovog bijega, a sela poput Pandorfa, Gijeca, Novog Sela i drugih su imala velik broj žrtava, što vojnih, što civilnih, dok su mnogi Hrvati završili i u logorima. Sve u svemu, hrvatska manjina u Gradišću je za vrijeme Drugog svjetskog rata pretrpjela velike gubitke, od kojih je gubitak ljudi najznačajniji (Ibid.: 138).

6.6. Gradišćanski Hrvati nakon drugog svjetskog rata do danas

Po završetku Drugog svjetskog rata, dr. Lovro Karall, Hrvat iz Velikoga Borištova i predsjednik Austrijske pučke stranke u Gradišću, izabran je na prvim izborima za zemaljskog poglavara Gradišća. On je ujedno i najzaslužniji za restituciju Gradišća kao zasebne savezne pokrajine nakon okupacije Gradišća od strane Crvene armije. Gradišćanski Hrvati su već 1945. godine stupili u kontakt s jugoslavenskim vlastima tražeći da se Hrvati, mobilizirani kao njemački vojnici, puste iz zarobljenništva.²⁴ Tom zahtjevu je i udovoljeno, no već dvije godine kasnije, 1947. godine Jugoslavija upućuje memorandum Vijeću ministara vanjskih poslova u Londonu koji je sadržavao zahtjeve da „*se spriječi daljnja germanizacija gradišćanskih Hrvata i da se njihovo pitanje riješi ili osiguravanjem posebnog statusa koji će im jamčiti nacionalna prava ili ... zamjenom stanovništva između gradišćanskih Hrvata i Nijemaca u područjima koja je tražila od Austrije (južna Koruška i južna Štajerska)*“. Gradišćanski Hrvati su se tako ponovo, protiv svoje volje našli u poziciji sudionika u potencijalnoj razmjeni stanovništva, no austrijska Vlada je takve zahtjeve odbila (Vranješ-Šoljan, 2005: 139).

Nakon poraza nacizma 1945. godine i nadvladavanja osjećaja straha, istaknuti pojedinci su se opet okrenuli svom narodu i njegovoj budućnosti, prvenstveno ponovnim izdavanjem novina, u čemu je prednjačilo hrvatsko svećenstvo. Tako su 1946. godine počele izlaziti novine pod nazivom „Crikveni glasnik Gradišća“, a 1947. godine izlaze novine „Naše selo“ i „Naš Tajednik“. Godine 1952. pokreću se novine „Naša Domovina“. Tako je ta hrvatska narodna manjina, do potpisivanja Državnog ugovora 1955., godine, izdavala četiri tjednika. Hrvatska manjina je tim pokretom bila snažno afirmirana, što je austrijskoj kulturnoj i političkoj javnosti ukazalo na probleme s kojima se gradišćanski Hrvati susreću (Valentić, 1977: 105). Od 1960.

²⁴ <https://www.hrvatskicentar.at/povijest>, pristupljeno 03.01.2023

godine „Naš tajednik“ preimenovan je u „Hrvatske novine“²⁵, koje izlaze i danas. Taj tjednik kroz zadnjih nekoliko desetljeća neprekidnog tiskanja ima važnu ulogu u informiranju gradišćanskih Hrvata. Put tog medija je često bio obasut raznim krizama, od kojih su neke čak prijetile opstanku tjednika, no Hrvatske novine su uspjele zadržati vjerodostojnost i opstati sve do danas, unatoč prisutnosti mnogo jačih i mnogobrojnijih medija koji izlaze na njemačkom jeziku (Vranješ-Šoljan, 2005: 145). Bilo je tu još nekoliko časopisa, od kojih treba izdvojiti one koje su pokrenuli mladi hrvatski intelektualci, a to su „Pokus“ koji izlazi 1978. godine i „Put“ koji je pokrenut 1980. godine. Urednik Pokusa bio je Petar Tyran, koji je zadnjih 40 godina glavni urednik Hrvatskih novina i jedan od intervjuiranih stručnjaka u području za potrebe ovog diplomskog rada, a urednici Puta bili su Verner Varga i Gabriela Karall (kasnije Novak-Karall) (Ibid.:147). Gospođa Novak-Karall također je jedna od intervjuiranih stručnjaka u području za potrebe ovog diplomskog rada.

Značajna prekretnica za gradišćanske Hrvate u Austriji dogodila se 15. svibnja 1955. godine, kada je u Beču potpisan Državni ugovor između Austrije i četiriju velikih sila. Tim ugovorom je Austrija ponovo dobila puni suverenitet uz određene uvjete i zabrane koje je bila u dužnosti ispuniti. No uz odredbe o općoj zaštiti ljudskih prava, u članku 7. taj ugovor precizirao je prava Hrvata i Slovenaca na „organizacije i tisak na hrvatskom jeziku, na podučavanje na materinskom jeziku u osnovnim i određenom broju srednjih škola, na uporabu hrvatskog jezika kao službenog jezika u upravnim i sudskim kotarima gdje živi hrvatsko i miješano stanovništvo, na hrvatske topografske oznake i dr.“. Radi nedovoljne preciznosti navedenog članka, donose se naknadni podzakonski akti koji su nerijetko odstupali od očekivanih i zajamčenih manjinskih prava što je dovodilo do dugogodišnjih nesporazuma na koje su upozoravali predstavnici manjina (Vranješ-Šoljan, 2005: 141). Na službenim stranicama Hrvatskog centra, jedne od ključnih organizacija gradišćanskih Hrvata u Beču i danas stoji: „No prava hrvatske manjine u Gradišću – isto kot i prava Koruških Slovencev - su fiksirana u članu 7 Državnoga ugovora iz 1955. Ona ali do dana današnjega nisu ispunjena“²⁶, što ukazuje na to da neka manjinska prava gradišćanskih Hrvata ni danas nisu u potpunosti ostvarena. Samim Državnim ugovorom i problematikom njegove primjene bavit ćemo se u sljedećem poglavlju ovog diplomskog rada.

Hrvatsko kulturno društvo nastavlja sa svojim radom i nakon Drugog svjetskog rata i biva i dalje nositeljem političkih zahtjeva gradišćanskih Hrvata. To društvo je 1955. godine

²⁵ <https://hrvatskenovine.at/>, pristupljeno 3. siječnja 2023.

²⁶ <https://www.hrvatskicentar.at/povijest>, pristupljeno 3. siječnja 2023.

uputilo i memorandum austrijskoj Vladi s prijedlozima za izvršenje članka 7. Državnog ugovora, no odgovor austrijske Vlade je izostao. Društvo u to vrijeme broji 4 000 članova i ujedno se bavi organizacijom manifestacija i proslava važnih povijesnih obljetnica (Vranješ-Šoljan, 2005: 144).

Još jedna važna organizacija za gradišćanske Hrvate je „Hrvatski akademski klub“ (HAK), osnovan u Beču 1948. godine od strane hrvatskih studenata i srednjoškolaca iz Gradišća. Iako je u početku klub djelovao uz mnoge poteškoće, 1954. godine stvorene su mogućnosti za proširenje djelokruga organiziranjem tribina na razne teme uz gostovanje uglednih znanstvenika, povjesničara, političara i drugih, a 1957. godine klub pokreće i tromjesečni časopis „Glas“ (kasnije „Novi glas“). Kroz taj časopis su se izražavala „reformaska nastojanja mlade generacije hrvatskih akademičara“, a zbog svoje otvorenosti i kritičnosti, često se časopisu predbacivalo da je provokativan i arogantan uz neprimjeren tretman problema gradišćanskih Hrvata. Ciljana skupina čitatelja su prvenstveno bili školovani intelektualci, no rado je čitan i od strane seljaka i radnika (Ibid.: 148). Ta nova generacija bila je za prihvaćanje hrvatskog književnog jezika i promociju pozitivne unutrašnje propagande, potrebne za aktiviranje naroda, budući da je puk bio pasivan u borbi za ostvarivanje prava iz čl. 7. Državnog ugovora. Željeli su uvući gradišćanske Hrvate u proces odlučivanja i zahtijevanja, dati im političku moć i time oslabiti protivnike manjinskog prava (Valentić, 1977: 105). Organizacija međunarodnog znanstvenog simpozija „Symposion Croaticon“ 1973. godine u Beču, povodom 25. obljetnice Kluba, najveći je uspjeh HAK-a. Simpozij je imao za cilj analizirati poziciju hrvatske manjine, a okupio je eminentne europske stručnjake koji su pokušali prikazati međunarodne modele za rješavanje manjinskog pitanja i potencijalne primjene istih u Austriji. Smatra se kako je taj simpozij doprinio osnivanju „kontaktnog komiteta“, tijela zaduženog za uspostavljanje dijaloga između predstavnika manjina i austrijske Vlade radi provedbe članka 7. iz Državnog ugovora. Kako nije bilo pomaka u dijalogu s vlastima, Hakovci se 1978. godine odlučuju na potpisivanje peticije kojom su se obratili Konferenciji za sigurnost i suradnju u svrhu rješavanja manjinskih pitanja, od kojih je jedno bilo školstvo. HAK je 1981. godine poduzeo još jednu inicijativu slanjem Operativnog kalendara s konkretnim prijedlozima za rješavanje pitanja manjina austrijskom kancelaru. Nažalost, nijedna od tih akcija nije urodila plodom što je Hakovce donekle i obeshrabrilo. HAK još uvijek ostvaruje svoju djelatnost, prvenstveno kroz organiziranje tribina, predavanja, znanstvenih konferencija i slično, kao i izdavanjem časopisa „Novi glas“ (Vranješ-Šoljan, 2005: 150).

Danas, bar privremeno, živi četvrtina do trećine svih gradišćanskih Hrvata u Beču. "Gradišćansko-hrvatski Centar" je u Beču osnovan 1993. godine s ponudom opsežnih priredbi i programa na području kulture, obrazovanja odraslih, zabave, sporta i religije. Za najmlađe, na raspolaganju je dvojezična dječja grupa i različiti izvanškolski jezični tečaji. Organizacija regularnog dvojezičnog školstva u Beču se do danas nije uspjela ostvariti.²⁷

Suradnja s matičnom državom Hrvatskom se obnovila nakon Drugog svjetskog rata. Osnivanjem Matice iseljenika Hrvatske 1951. godine počinje prva faza kulturne suradnje, prvenstveno u vidu folklor, glazbenih nastupa, sportskih natjecanja te tečajeva hrvatskog jezika za gradišćanske učitelje. Stupanjem na snagu Državnog ugovora iz 1955. godine, ta suradnja se počinje oprezno širiti uz mnoga politička ograničenja, no ipak se znatno produbljuje u vrijeme hrvatskog nacionalnog pokreta te je u tom suodnosu 1970. godine organizirana izložba u Povijesnom muzeju u Zagrebu pod nazivom „Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas“. Zatim slijedi 1972. godine potpisivanje ugovora o suradnji između Komisije za kulturne veze s inozemstvom i Zemaljske Vlade Gradišća, što je omogućilo organizaciju mnogih manifestacija. U okviru Matice iseljenika se 1976. godine osniva Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima koje zajedno s Centrom za istraživanje migracija i narodnosti 1983. godine organizira znanstveni skup u povodu 450. obljetnice doseljenja Hrvata u Gradišće (Vranješ-Šoljan, 2005: 151-152).

Iz današnje perspektive, skrb za Hrvate izvan Republike Hrvatske sastavni je dio unutarnje i vanjske politike Republike Hrvatske, a 2011. godine usvojen je i Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske te je 2012. godine osnovan Državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Djelokrug rada Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske podrazumijeva, između ostalog i brigu za zaštitu prava i interesa Hrvata izvan Republike Hrvatske te brigu za očuvanje i jačanje identiteta Hrvata izvan Republike Hrvatske.²⁸ Savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu je dr. sc. Milan Bošnjak, ujedno i jedan od intervjuiranih stručnjaka u području za potrebe ovog diplomskog rada.

²⁷ <https://www.hrvatskicentar.at/povijest>, pristupljeno 3. siječnja 2023.

²⁸ <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/opcenito-o-djelokругu-rada-i-ustroju-sredisnjeg-drzavnog-ureda/778> pristupljeno 3. siječnja 2023.

7. MANJINSKA PRAVA GRADIŠĆANSKIH HRVATA U REPUBLICI AUSTRIJI

7.1. Prve norme međunarodnog prava koje se odnose na Hrvate u Austriji

Saint-germainski mirovni ugovor potpisan je 10. rujna 1919. između zemalja pobjednica u Prvom svjetskom ratu (Velika Britanija, Francuska, Italija, SAD, Japan i dr.) i Republike Austrije, a kojim je bio potvrđen raspad Habsburške Monarhije i kojim se uređuju pitanja novoosnovanih država. Tim ugovorom je Austriji bilo zabranjeno pripajanje Njemačkoj, priznata je i neovisnost Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a Austrija se obvezala i na poštovanje prava nacionalnih manjina.²⁹ „Mirovni ugovori su podcijenili i smanjili Austriju na mali teritorij okružen planinama; Mirovni sporazum predstavljen Austriji bio je gotovo kopija predane Njemačkoj!“.³⁰ Nekadašnji veliki bečki imperij bio je rascijepan na mnoge države, a Austriji je ostavljen samo teritorij kakav i danas poznajemo, pa su joj tako pripali Koruška, kao i Štajerska (osim južnih dijelova Štajerske i Koruške koji pripadaju Kraljevini SHS), područja Tirola (južni Tirol pripao je Italiji), Salzburga, Voralberga te nekadašnjeg nadvojvodstva Austrije, kao i nova pokrajina Gradišće, koja je ranije pripadala ugarskom dijelu monarhije.³¹

Tako Saint-germainski mirovni ugovor, sa svojim odredbama od članka 62. do članka 69. o zaštiti manjina, sadrži prve norme međunarodnog prava koje se odnose ne samo na Hrvate, već na sve manjine u Republici Austriji (Vukas, 1977: 47). Navedeni članci su dio Odjeljka V. tog ugovora pod nazivom „Zaštita manjina“. Člankom 62. Saint-germainskog mirovnog ugovora Austrija se obvezala da će odredbe sadržane u odjeljku V. biti priznate kao temeljni zakoni te da nijedan zakon, propis ili službeni akt neće biti u sukobu ili proturječnosti s tim odredbama, te da nijedan zakon, propis ili službeni akt neće prevladati kao takav. Austrija se također člankom 63. obvezala pružiti „punu i potpunu zaštitu života i slobode svim stanovnicima Austrije bez razlike rođenja, nacionalnosti, jezika, rase ili vjere“. Svi stanovnici Austrije tako imaju pravo „slobodno praktimirati, javno ili privatno, bilo koju vrstu vjere, pod uvjetom da ta praksa nije nespojiva s javnim redom ili dobrim moralom“ (RIS, 1919: 13). Međutim, u samom ugovoru se ne nalaze samo odredbe posvećene manjinama, već i pravila o općoj zaštiti prava čovjeka. Neka su od tih prava dana svim stanovnicima Austrije, a neka samo njezinim državljanima, stoga se ugovorom određuju i osobe koje imaju pravo na austrijsko državljanstvo. Člankom 64., Austrija priznaje po sili zakona i bez ikakvih formalnosti kao

²⁹ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54052>, pristupljeno 12. siječnja 2023.

³⁰ <https://hr.thpanorama.com/articles/historia/tratado-de-saint-germain-antecedentes-condiciones-y-clausulas.html>, pristupljeno 12. siječnja 2023.

³¹ <https://povijest.hr/nadanasnjidan/mir-u-saint-germainu-s-austrijom-nakon-njenog-poraza-u-prvom-svjetskom-ratu-1919/>, pristupljeno 12. siječnja 2023.

austrijske državljanke sve osobe koje su trenutku stupanja na snagu tog Ugovora imale pravo prebivališta na austrijskom državnom teritoriju i nisu državljani druge države, dok je člankom 65. propisano da austrijsko državljanstvo automatski stječe osoba samom činjenicom da je rođena na teritoriju Austrije, a preduvjet je da nema pravo zatražiti državljanstvo neke druge države na temelju svog rođenja (Ibid.). Nadalje, kako je predviđeno člankom 66., svi austrijski državljani bi, bez obzira na rasu, jezik ili vjeru, trebali biti jednaki pred zakonom i uživati ista građanska i politička prava. Razlike u vjeri, uvjerenju ili vjeroispovijesti ne bi smjele biti nepovoljne za bilo kojeg austrijskog građanina u uživanju građanskih i političkih prava, kao što je slučaj primanja na javne položaje, službe i dostojanstva ili u raznim profesionalnim i plaćenim aktivnostima. Nijednom austrijskom državljaninu se ne bi smjelo ograničiti slobodna uporaba bilo kojeg jezika u privatnom ili poslovnom poslovanju, u vjerskim pitanjima, tisku ili bilo kojoj vrsti publikacija, ili na javnim skupovima. Bez obzira na uvođenje državnog jezika od strane austrijske Vlade, austrijskim državljanima koji ne govore njemački trebale bi biti ponuđene razumne olakšice u korištenju njihovog jezika na sudu, usmeno ili pisano. Članak 67. predviđa da austrijski državljani koji pripadaju rasnoj, vjerskoj ili jezičnoj manjini uživaju isti tretman i ista jamstva kao i ostali austrijski državljani; posebice, imaju isto pravo osnivati, upravljati i nadzirati (o vlastitom trošku) dobrotvorne, vjerske ili društvene ustanove, škole i druge obrazovne ustanove, s pravom da u njima koriste svoj jezik po volji i da prakticiraju svoju vjeru slobodno. Što se tiče javnog obrazovanja, člankom 68. Saint-germainskog mirovnog ugovora austrijska Vlada se obvezala odobriti i dodijeliti odgovarajuće pogodnosti u gradovima i okruzima u kojima živi relativno značajan broj austrijskih državljana koji govore druge jezike osim njemačkog, kako bi se osiguralo da djeca tih austrijskih državljana u osnovnim školama budu poučavana na njihovom jeziku, međutim ta odredba ne sprječava austrijsku Vladu da podučavanje njemačkog jezika u dotičnim školama učini obveznim. U gradovima i okruzima u kojima živi relativno velik broj austrijskih državljana koji pripadaju rasnoj, vjerskoj ili jezičnoj manjini, tim manjinama se mora osigurati pravedno sudjelovanje u korištenju sredstava državnih, gradskih i drugih budžeta, na primjer za obrazovne, vjerske ili dobrotvorne svrhe. Konačno, člankom 69. Austrija se suglasila da, u onoj mjeri u kojoj odredbe prethodnih članaka odjeljka V. utječu na osobe koje pripadaju manjinama u pogledu rase, vjere ili jezika, te odredbe predstavljaju obveze od međunarodnog interesa i stavljene su pod jamstvo tadašnje Lige naroda. Odredbe se nisu mogle mijenjati bez suglasnosti većine članova Vijeća Lige naroda. Savezničke i pridružene sile zastupljene u Vijeću, s druge strane, obvezivale su se da neće odbiti svoj pristanak na bilo koju izmjenu i dopunu navedenih članaka koje je trebala na odgovarajući način odobriti većina Vijeća Lige naroda. Austrija se također suglasila da svaki član Vijeća

Lige naroda ima pravo skrenuti pozornost Vijeća na bilo kakvo kršenje ili prijetnju kršenja bilo koje od navedenih obveza te da će Vijeće djelovati i davati prikladne i učinkovite upute (Ibid.: 14).

Iako spomenute odredbe uređuju određena manjinska prava, može se razaznati kako su iste bile uglavnom načelne, stoga su ih vladajući mogli proizvoljno interpretirati, pa se opravdano moglo zaključiti kako će njihova primjena u praksi zapinjati, što se kasnije u budućnosti pokazalo mnogo puta (Vranješ-Šoljan, 2005: 105-106). Obim zajamčenih prava bio je malen, a ni ta nisu hrvatskoj manjini bila u Austriji osigurana, što se prvenstveno odnosi na upotrebu jezika u sudstvu, manjinske škole te zabranu diskriminacije, a sistem nadzora Lige naroda nad ispunjavanjem austrijskih obveza pokazao se neefikasnim (Vukas, 1977: 48).

Državni ugovor o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije s odredbama o općoj zaštiti prava čovjeka u članku 6. i članku 8. i posebnim pravilima o zaštiti prava slovenske i hrvatske manjine u članku 7. zaključen je 15. svibnja 1955. godine, što dovodi u pitanje valjanosti te primjenjivosti Saint-germainskog mirovnog ugovora, odnosno njegovog dijela o manjinama, iako ne postoji nikakav službeni instrument, niti izjava ugovornih strana da taj Ugovor u cijelosti ili djelomično više nije na snazi. Ujedinjeni narodi nikad nisu donijeli zaključak o tome jesu li ugovori iz razdoblja od prije Drugog svjetskog rata koji se odnose na predratne instrumente o zaštiti manjina valjani. Temeljem pojedinačnih analiza utvrđeno je da, zbog bitno promijenjenih okolnosti u odnosu na vrijeme kada je uspostavljen, sistem zaštite manjina iz vremena Lige naroda više nije na snazi, prvenstveno radi izbijanja rata i nestanka Lige naroda. No, iako je djelomično nejasno iz prizme međunarodnog prava jesu li dijelovi tog ugovora koji se odnose na manjine i dalje na snazi, oni su i danas dio austrijskog ustavnog prava, a razni austrijski izvori, uključujući i same gradišćanske Hrvate, se često pozivaju na te odredbe (Ibid.: 49). Iako nakon potpisivanja Državnog ugovora mnoge okolnosti mogu navesti na to da je Saint-germainski ugovor prestao vrijediti, stav Austrije je bio drugačiji. U svom izvještaju Odboru za uklanjanje diskriminacije iz 1973. godine, Austrija je od međunarodnih ugovora koji se odnose na pravni položaj manjina u toj zemlji navela i Saint-germainski ugovor (Ibid.: 50). Odredbe o manjinama iz članaka 62. do 69. tog Ugovora su i danas dio Saveznog austrijskog ustava, jer se Republika Austrija člankom 62. obvezala da odredbe V. odjeljka III. dijela, a koji se odnosi na manjine, prizna kao svoj „temeljni zakon“. Izvršavajući tu svoju međunarodnu obvezu, Austrija je taj dio Ugovora unijela u svoj ustav (Ibid.: 51).

Nakon zaključenog Državnog ugovora iz 1955. godine, u fokus dolazi daljnja potencijalna primjena odredbi iz Saint-germainskog mirovnog ugovora u slučaju gradišćanskih Hrvata. Naime, dok Državni ugovor u svom članku 7. izričito uređuje položaj Hrvata i Slovenaca, Saint-germainski mirovni ugovor se odnosi općenito na sve manjine u Republici Austriji. Još jedna od ključnih razlika se odnosi na teritorij primjene ugovora. Naime, Saint-germainski mirovni ugovor donosi pravila o položaju svih manjina u cijeloj Austriji, a Državni ugovor uređuje položaj Slovenaca i Hrvata samo u tri austrijske zemlje: Koruškoj, Štajerskoj i Gradišću (Ibid.:50). Vukas (1977: 50) u svojoj detaljnoj analizi ove problematike postavlja pitanje zamjenjuje li Državni ugovor ranije ugovorne odredbe iz Saint-germainskog mirovnog ugovora samo zato što je zaključen kasnije i što se izričito odnosi na Hrvate te zagovara stajalište kako bi za „pojedina pitanja u vezi s hrvatskom manjinom, koja nisu precizno, izričito riješena u Državnom ugovoru, trebale i dalje vrijediti stare ugovorne odredbe Saint-germainskog mirovnog ugovora“. Naprimjer, na veliki broj gradišćanskih Hrvata u Beču ne mogu se primijeniti odredbe Državnog ugovora, ali izvršenje nekih odredbi iz Saint-germainskog mirovnog ugovora gradišćanskim Hrvatima bi mogla pripasti određena manjinska prava i izvan Gradišća, odnosno i u Beču. I sam Vukas (1977) zaključuje da mogućnosti primjene odredbi Saint-germainskog mirovnog ugovora na pravni položaj Hrvata u Austriji i pored postojanja kasnijeg Državnog ugovora koji izričito regulira položaj Hrvata u Austriji, nisu naročito uvjerljivi te navodi da:

„a) u svim pitanjima zaštite hrvatske manjine u Austriji, koja su rješavana Državnim ugovorom, moraju se primjenjivati odredbe tog ugovora;

b) u svim pitanjima zaštite Hrvata u Austriji, koja nisu rješavana Državnim ugovorom, primjenjuju se odredbe Saint-germainskog mirovnog ugovora, jer su one u Austriji na snazi kao dio austrijskog Saveznog ustava.“

7.2. Manjinska prava iz Državnog ugovora o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije i problematika provođenja tog Ugovora

Dana 15. svibnja 1955. zaključen je u bečkom dvorcu Belvedere Državni ugovor između Austrije, Sovjetskog saveza, Velike Britanije i Sjeverne Irske, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske, temeljem kojeg je Republika Austrija ponovo dobila puni suverenitet, a jedna od potpisnica tog Ugovora je bila i tadašnja Jugoslavija (Vranješ-Šoljan, 2005: 141). Isti je stupio na snagu 27. srpnja 1955. godine. U ugovoru se, uz odredbe o zaštiti manjina, nalaze i pravila o općoj zaštiti prava čovjeka i zabrani diskriminacije, te je stoga člankom 6. stavkom

1. Državnog ugovora (Staatsvertrag, 1955: 727) propisano da će Austrija poduzeti sve potrebne mjere kako bi osigurala da svatko tko živi pod austrijskim suverenitetom, bez obzira na rasu, spol, jezik ili vjeru, može uživati ljudska prava i temeljne slobode, uključujući slobodu izražavanja, tiska i objavljivanja, prakticiranja vjere, političkog mišljenja i osiguranja za javno okupljanje. Stavkom 2. istog članka se Austrija nadalje obvezuje da se zakoni koji su na snazi u Austriji neće razlikovati ni u svom sadržaju ni u primjeni između osoba austrijskog državljanstva na temelju njihove rase, spola, jezika ili vjere, bilo njihove imovine, njihovih poslovnih, profesionalnih ili financijskih interesa, njihovog pravnog statusa, njihova politička ili građanska prava neće rezultirati diskriminacijom. Najznačajniji dio Državnog ugovora za gradišćanske Hrvate je članak 7. pod naslovom „Prava slovenske i hrvatske manjine“. Sadržaj tog članka glasi:

„1. Austrijski državljani slovenske i hrvatske manjine u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj uživaju jednaka prava kao i svi ostali austrijski državljani, uključujući pravo na vlastite organizacije, sastanke i tisak na svom jeziku.

2. Imaju pravo na osnovno obrazovanje na slovenskom ili hrvatskom jeziku i na razmjernan broj vlastitih srednjih škola; u tom kontekstu revidirat će se školski programi i uspostaviti odjel Školskog inspektorata za slovenske i hrvatske škole.

3. U upravnim i sudskim kotarima Koruške, Gradišća i Štajerske sa slovenskim, hrvatskim ili mješovitim stanovništvom dopušten je uz njemački kao službeni jezik slovenski ili hrvatski jezik. U takvim kotarima oznake i natpisi topografske naravi pišu se i na slovenskom ili hrvatskom i na njemačkom jeziku.

4. Austrijski državljani slovenske i hrvatske manjine u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj sudjeluju u kulturnim, upravnim i pravosudnim institucijama na tim područjima pod istim uvjetima kao i ostali austrijski državljani.

5. Treba zabraniti organizacije koje imaju za cilj oduzimanje statusa i prava manjine hrvatskom i slovenskom stanovništvu.“

Tako se odredbe u članu 7. mogu podijeliti u dva dijela. U prvi dio možemo svrstati stavak 1. sa sadržavanjem pravila koje znači samo primjenjivanje odredaba o pravima čovjeka na slovenske i hrvatske manjine s austrijskim državljanstvom. Jamče im se ista prava, uz jednake uvjete kao svim ostalim austrijskim državljanima. Iako se ne navode izričita prava, pretpostavlja se da je riječ o pravima čovjeka i osnovnim slobodama koja su specificirana u

članku 6. Državnog ugovora, ali se navode i neka prava koja su često uskraćena manjinama, na primjer tisak na vlastitom jeziku, utemeljenje vlastitih organizacija, itd. Slobode izražavanja mišljenja i slobode vjeroispovijesti ili slobode političkog uvjerenja osigurana su hrvatskoj i slovenskoj manjini kroz članak 6., a sam članak 7. „zapravo znači priznavanje slovenskoj i hrvatskoj manjini svih prava i sloboda čovjeka iz Opće deklaracije o pravima čovjeka“, stoga ako Austrija pristupi Paktovima o pravima čovjeka, pripadnici manjina bit će, na osnovi stavka 1. iz članka 7., „izjednačeni sa svim austrijskim državljanima u uživanju svih prava i sloboda iz paktova“ (Vukas, 1977: 53). Drugi dio članka 7. donosi odredbe koje se odnose isključivo na te dvije manjine. Posebna zaštita slovenske i hrvatske manjine je zapravo kompromis proizašao iz neispunjenja jugoslavenskog zahtjeva za pripajanjem dijelova Koruške i Štajerske Jugoslaviji. Kao što je ranije spomenuto, Jugoslavija je u nastojanju da zaštiti gradišćanske Hrvate od germanizacije predlagala dvije opcije, prva je bila omogućavanje i jamčenje hrvatskoj manjini nacionalna prava, a druga je mogućnost bila razmjena stanovništva, što bi u konačnici rezultiralo i pripajanjem Koruške i Štajerske Jugoslaviji. Između te dvije opcije, Austrija je izabrala prihvatiti jamčenje prava slovenskoj i hrvatskoj manjini kroz Državni ugovor (Ibid.).

Iako članak 7. Državnog ugovora u nazivu sadrži „slovenska i hrvatska manjina“, u prošlosti su neki austrijski službeni predstavnici ponekad negirali postojanje nacionalnih manjina u Austriji, kao u primjeru austrijskog predstavnika u Odboru za uklanjanje rasne diskriminacije, koji je u dva slučaja iznio tvrdnju da u Austriji nema nacionalnih i etničkih, odnosno rasnih, već samo vjerskih i jezičnih manjina. Postoje i drugi primjeri u kojima se nastojala umanjiti međunarodnopravna zaštita te dvije manjine. Iza samog naziva Zakona o narodnim grupama iz 1976. godine se može zaključiti da je izraz „manjina“ u potpunosti uklonjen. I dok Vukas (1977: 54) u jednu ruku smatra da za takvim izrazom ne treba žaliti, u drugu ruku poziva na oprez kod tadašnjih izjava od strane austrijskih pravnih stručnjaka koji su tvrdili da zamjena izraza „manjina“ s izrazom „narodna grupa“ dovodi do povećanja prava, jer ti pravni stručnjaci također znaju da se „u doktrini međunarodnog prava, narodnim grupama pripisuju manja prava nego manjinama“. Stavke iz članka 7. Državnog ugovora nisu bile poštivane ni dvadesetak godina nakon sklapanja. Austrija je sedamdesetih godina 20. stoljeća pokušala umanjiti svoje međunarodne obveze prema manjinama kroz utvrđivanje broja pripadnika tih manjina, iako nijedan dio članka 7. nije vezan ni uz kakve apsolutne ili relativne brojeve pripadnika manjina te broj pripadnika nema nikakav utjecaj na obveze Austrije preuzete Državnim ugovorom. Tako su 1975. godine vodeće austrijske političke stranke predložile popis

stanovništva na temelju kojeg bi se odredio stvaran broj pripadnika manjina, a 1976. godine je i izglasan Zakon o izmjeni Zakona o popisu stanovništva, u kojem se pripadnost nacionalnoj manjini definira temeljem jezika kojim se priča u kućanstvu, a razlog za utvrđivanje broja pripadnika manjina je navodno bilo utvrđivanje demografskog sastava stanovništva. Međutim, kasnije će se pokazati da Zakon o narodnim grupama sadrži odredbe koje su izravno uvjetovanje brojnošću pripadnika manjina, a u svrhu ispunjenja članka 7. Državnog ugovora. Rezultati popisa su u konačnici, prvenstveno zbog bojkota pripadnika manjina, bili neupotrebljivi (Ibid.: 55). Neke osobe koje jesu i osjećaju se pripadnicima manjine, a jezik kojim pričaju u kućanstvu im nije jezik manjine, pokrenule su čak i postupak pred Ustavnim sudom protiv Zakona o popisu stanovništva. Popis je također organiziran uz raznovrsne oblike prijetnji i zastrašivanja od strane asimiliranih Hrvata u Gradišću s ciljem da se u popisu njemački jezik označi kao materinji (Ibid.: 56).

Austrije je također tražila izgovore za neispunjavanje svojih međunarodnih obveza u nepostojanju internopravnih pravila za provođenje tih obveza, iako su one temeljem Državnog ugovora jasne i bezuvjetne, a i „austrijski su sudovi u nekim slučajevima presudili da je Državni ugovor „self-executing“ ugovor, na temelju kojega Hrvati i Slovenci neposredno stječu neka prava, tj. mogu se tim pravima koristiti, iako o njima ne postoje austrijski propisi koji provode odredbe Državnog ugovora“ (Ibid.: 57-58).

Hrvatska manjina desetljećima nije mogla ostvariti svoja prava iz Državnog ugovora, a neka su im, kako ćemo utvrditi u nastavku ovog rada, uskraćena i danas. Vodile su se stalne borbe i diskusije o provedbi prava zapisanih u članku 7., a u inicijalnom razdoblju nakon zaključivanja Državnog ugovora se u tome poprilično zalagala i Jugoslavija. Prilikom bilateralnih odnosa između Austrije i Jugoslavije i obostranih državnih posjeta predstavnika ispunjenje manjinskih prava često je bila tema dijaloga, pri kojem se svaki put naglašavala i isticala nužnost provedbe članka 7. Državnog ugovora. Tyran (2018) također smatra zanimljivom činjenicu da se u smislu manjinskih prava i njihovom ispunjenju, u povijesnoj literaturi gradišćanskih Hrvata Jugoslavija samo marginalno spominje i njena prisutnost se strogo izbjegava. Tyran takav ishod djelomično pripisuje nedostatku „zajedničke narativne osnove, ali zasigurno i političkim te socioekonomskim razlozima“. Naime, u drugoj polovici 20. stoljeća dolazilo je do pojačanih migracija, odnosno doseljavanja generacije „Gastarbeiters“ iz Jugoslavije, što je dovelo do činjenice da gradišćanski Hrvati nisu htjeli biti povezivani i

spajani s novopridošlim Jugoslavenima ili u bilo kojem smislu biti vezani uz Jugoslaviju zbog negativne konotacije i spajanja uz kompleks manje vrijednosti.³²

Može se reći da ni danas nisu sve odredbe članka 7. Državnog ugovora u cijelosti ispunjene, no 1993. godine je austrijska Vlada osnovala Savjet za hrvatsku narodnu grupu, s ciljem rješavanja spornih pitanja i zastupanjem interesa gradišćanskih Hrvata. Tijelo se sastoji od 24 predstavnika hrvatskih društava (Vranješ-Šoljan, 2005: 144).

Na službenim stranicama austrijskog Ministarstva za europske i međunarodne poslove stoji kako „Savezni ustav Austrije poziva na poštivanje i promicanje etničkih grupa koje žive u Austriji. Posebna prava za hrvatsku, slovensku, mađarsku, češku i slovačku etničku grupu te za Rome utvrđena su Zakonom o narodnim grupama iz 1976. i nizom drugih zakona i propisa. Prava hrvatske i slovenske etničke grupe utvrđena su i Bečkim državnim ugovorom (1955).“³³ Iz tog službenog teksta se može zaključiti da Austrija i dalje ne tretira gradišćanske Hrvate kao manjinu nego kao narodnu (etničku) grupu, iako je sam naslov tog teksta „Prava manjina“.

7.3. Zakon o narodnim grupama u Republici Austriji iz 1976. godine

Kao što je već navedeno, članak 7. Državnoga ugovora osiguravao je, barem u teoriji, pravnu poziciju hrvatskomu stanovništvu Gradišća. U praksi, ta manjinska prava dugo nisu imala većega značenja. Republika Austrija je 1976. godine izglasala Zakon o narodnim grupama koji je trebao služiti kao izvršni zakon Državnomu ugovoru. Hrvatske organizacije su taj zakon odbijale, jer je sadržavao ograničenja garantiranih manjinskih prava u odnosu na članak 7. Državnoga ugovora. Zakon je prvenstveno regulirao pitanja topografskih natpisa, službeni jezik i podupiranje narodnih grupa.³⁴

RIS (1977) u svojim općim odredbama, člankom 1. stavkom 1. predviđa da narodne grupe u Austriji i njihovi pripadnici uživaju zaštitu zakona; zajamčeno je očuvanje etničkih skupina i očuvanje njihove egzistencije te je navedeno kako treba poštivati njihov jezik i nacionalnost. Stavkom 2. tog članka je propisano da su narodnosti skupine austrijskih državljana koji žive i imaju svoju domovinu u dijelovima saveznog teritorija, a čiji materinski jezik nije njemački i koji imaju vlastitu nacionalnost. Slobodno opredjeljenje za etničku skupinu, kao i činjenica da nijedan pripadnik etničke skupine ne smije biti u nepovoljnom položaju korištenjem ili

³² <http://historiografija.hr/?p=9902>, pristupljeno 17. siječnja 2023.

³³ <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/priorities-of-austrian-human-rights-policy/rights-of-minorities/>, pristupljeno 15. siječnja 2023.

³⁴ <https://www.hrvatskicentar.at/povijest>, pristupljeno 17. siječnja 2023.

nekorištenjem prava koja mu kao takvom pripadaju definirano je stavkom 3. tog članka. Isti stavak obrazlaže da nitko nije dužan dokazivati svoju pripadnost nekoj etničkoj skupini.

U članku 2. stoji da će se narodnosti, za koje se ustrojava savjetodavno vijeće za narodnosti, kao i broj članova koji mu pripadaju, odrediti uredbom Savezna Vlada u sporazumu s glavnim odborom Narodnog vijeća nakon saslušanja nadležnih državnih (pokrajinskih) Vlada.

Članci od 3. do 7. odnose se na savjetodavna vijeća narodnih grupa, a stavak 1. članka 3. određuje da vijeća moraju biti saslušana prije donošenja zakonskih propisa i za opće planiranje u području financiranja koji utječu na interese narodnih grupa, dok stavak 2. tog članka propisuje da „savjetodavna vijeća služe za savjetovanje državnih vlasti ako to ovi od njih zatraže“. Člankom 4. se definira izbor članova savjetodavnih vijeća koje imenuje savezna Vlada. Stavak 2. tog članka nam govori tko sve može biti izabran u savjetodavno vijeće, a to su prvenstveno pripadnici dotične nacionalne grupe koji su i članovi općeg predstavničkog tijela, predloženi članovi reprezentativnih udruga koje svojim statutom predviđaju zastupanje interesa narodne grupe te pripadnici narodne grupe predloženi od strane Crkve ili neke druge vjerske zajednice.

Promicanje narodnih grupa definirano je člancima od 8. do 11., pa se tako člankom 8. Austrija obvezuje promicati mjere i projekte koji služe očuvanju i zaštiti opstanka narodnih grupa, njihove pripadnosti te njihovih obilježja i prava, te da će ministar financija u godišnji nacrt federalnog proračuna uvrstiti odgovarajući iznos za tu svrhu.

Topografske oznake su pokriveno člankom 12. koji u stavku 1. propisuje da na području dijelova teritorija navedenih u posebnom prilogu tog Zakona, oznake i natpisi topografske naravi, koje primjenjuju područne vlasti ili druga javnopravna tijela i ustanove, koriste nazive na njemačkom jeziku i napisane na jeziku dotičnih etničkih skupina. U spomenutom prilogu predviđeno je 47 mjesta u kojima topografske oznake „naziv mjesta“ i „kraj mjesta“ moraju biti, uz njemački jezik i na hrvatskom jeziku, u istom obliku i veličini kao njemačke oznake, što je propisano stavkom 2. tog članka. Stavak 3. nalaže nadležnim tijelima obvezu da se oznake i natpisi topografske naravi postave bez nepotrebnog odgađanja.

Članci od 13. do 22. odnose se na službeni jezik pa je tako člankom 13., u stavku 1. propisano da se u općinskim tijelima i odjelima te policijskim inspekcijama, čiji se lokalni djelokrug djelovanja u cijelosti ili djelomično proteže na područje općina definiranim u prilogu 2. tog Zakona, u okružnim sudovima, ostalim saveznim ili državnim tijelima i agencijama sa sjedištem u Gradišću, kao i u saveznim upravnim agencijama sa sjedištem u Beču, čiji se okrug

(službeno područje) u cijelosti ili djelomično podudara s okrugom vlasti definiranim u prilogu 2., nadležna tijela moraju osigurati da se u poslovanju s nadležnim tijelom i odjelom, uz njemački jezik, koristi hrvatskim kao službenim jezikom. Stavak 2. predviđa da se u poslovanju sa spomenutim organima iz stavka 1. svatko može služiti jezikom svoje narodnosti, međutim, nitko ne smije izbjeći ili odbiti izvršiti službenu radnju koju tijelo takve vlasti ili agencije koja intervenira po službenoj dužnosti treba odmah izvršiti prema svojoj svrsi, jer službena radnja nije izvršena na hrvatskom jeziku. Pisani ili usmeni podnesci na hrvatskom jeziku moraju biti prevedeni ili dani na prijevod bez odlaganja od strane organa i dostavljeni uz priloženu njemačku kopiju, osim ako je to očito nepotrebno (članak 14. stavak 1.). Ako se od stranke (sudionika) ili drugih privatnih osoba (svjedoci, vještaci i dr.) zahtijeva korištenje službenih obrazaca, tim se osobama na zahtjev mora dati prijevod obrasca na hrvatskom jeziku. Međutim, traženi podaci moraju se dati na službenom obrascu, pri čemu se može koristiti hrvatski jezik, pod uvjetom da to nije u suprotnosti s obvezama prema međunarodnom pravu (članak 14. stavak 3.). Članak 15. propisuje ukoliko se netko na raspravi ili usmenoj raspravi namjerava služiti jezikom narodnosti, dužan je o tome obavijestiti tijelo ili organ odmah nakon dostave poziva uz preuzimanje nastalih dodatnih troškova nastalih zbog nepravovremenog obavještanja službenih organa. Stavkom 4. tog članka se navodi da usmena rasprava (digestija) koja se vodi pred tijelom koje govori jezikom narodnosti i na kojem sudjeluju samo osobe koje su voljne koristiti se jezikom narodnosti, rasprava se može održati samo u jeziku narodnosti jedne etničke skupine, što vrijedi i za usmenu obavijest o odlukama, koja, međutim, mora biti zabilježena i na njemačkom jeziku, a zapisnik, ukoliko se sastavlja, mora biti sastavljen i na njemačkom, i na jeziku narodnosti (stavak 5.), dok se člankom 16. definira da odluke i dekreti (uključujući i pozive), koji se dostavljaju i koji se tiču peticija ili postupaka pokrenutih na jeziku jedne narodnosti, u kojima se već pregovaralo na jeziku jedne narodnosti, budu pisane na jeziku narodnosti i na njemačkom jeziku. Povreda članka 15. u sudskom kaznenom postupku predstavlja ništetnost i ne može se koristiti na štetu osobe koja je podnijela zahtjev već u njezinu korist, bez obzira na to može li povreda forme utjecati na odluku (članak 17.). Javne knjige i matične knjige moraju se voditi na njemačkom jeziku, a zemljišnoknjižni dijelovi na jeziku naroda smatraju se takvima samo ako sadrže oznaku zemljišnoknjižne stvari, oznaku nekretnine ili prava na koje se upis odnosi te vrstu unosa zatraženog na njemačkom. Ako ove informacije nedostaju, samo njemački prijevod treba tretirati kao dio zemljišne knjige (članci 18. i 19.).

7.4. Praktična usklađenost austrijskog pristupa zaštiti hrvatske manjine s UN-ovom Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama iz 1992. godine

Kako bi se istražila praktična usklađenost austrijskog pristupa zaštite hrvatske manjine s UN-ovom Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, korištena je metoda intervjua na manjem uzorku stručnjaka u području, od kojih su dvoje gradišćanski Hrvati s kojima je proveden intervju licem u lice i isti je evidentiran na audio snimci, dok je treća osoba Savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu s kojim je proveden intervju e-poštom putem koje su ispitaniku dostavljena pitanja, a on je dostavio odgovore istim tim kanalom. Pitanja su strukturirana na temelju obveza prema manjinama koje države preuzimaju ratifikacijom UN-ove Deklaracije o manjinama.

Kao što je istaknuto u uvodu ovog diplomskog rada, Gabriela Novak-Karall jedna je od najaktivnijih pripadnica zajednice gradišćanskih Hrvata u Austriji. Uz to što je članica Savjeta za hrvatsku narodnu grupu u Republici Austriji te predstavnica hrvatske manjine u Austriji pri Savjetu Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan RH, Novak-Karall je također voditeljica Hrvatskog centra u Beču, predsjednica folklornog ansambla gradišćanskih Hrvata "Kolo Slavuj" (ansambl postoji preko 50 godina) te rizničarka Hrvatskog štamparskog društva. Ta uvažena pripadnica zajednice gradišćanskih Hrvata, svojim angažmanom se ističe kao jedna od istaknutijih aktivistica u području zaštite hrvatske manjine u Republici Austriji te se može smatrati relevantnom osobom s adekvatnim znanjem i iskustvom potrebnim za davanje odgovora na pitanja koja imaju za svrhu istražiti praktičnu usklađenost austrijskog pristupa zaštite hrvatske manjine s UN-ovom Deklaracijom o zaštiti manjina.

Još jedan istaknuti član zajednice gradišćanskih Hrvata je Petar Tyran, hrvatski književnik, društveni djelatnik, publicist i aktivist iz Gradišća koji već 40 godina vrši ulogu glavnog urednika Hrvatskih novina, tjednika gradišćanskih Hrvata, a u svom novinarskom djelovanju pokriva i područje manjinske politike. Dobitnik je nekoliko važnih državnih odlikovanja, kao što je Zlati zaslužni znak Republike Austrije, bio je i dugogodišnji predsjednik Hrvatskog akademskog kluba (HAK) te je već desetljećima kurator u Hrvatskom centru. Član je i Hrvatskog društva književnika te hrvatskog i austrijskog P.E.N. Centra. Svojim dugogodišnjim radom i angažmanom u području zaštite hrvatske manjine u Republici Austriji se također istaknuo kao odličan kandidat za davanje relevantnih odgovora na temu.

Intervju s Novak-Karall i Tyran je održan 26. siječnja 2023. u Hrvatskom centru u Beču, a trajao je jedan sat i 40 minuta. Iako im se zbog njihove pripadnosti manjini može pripisati djelomična subjektivnost, oni su svojom stručnošću i prezentiranim odgovorima pokazali poznavanje tematike i problematike s kojima se ta zajednica u Republici Austriji susreće.

U ovom diplomskom radu se često ističe suradnja gradišćanskih Hrvata s matičnom zemljom Hrvatskom. Iz tog razloga, kao treći kandidat za intervju na temu zaštite hrvatske manjine u Republici Austriji je izabran dr. sc. Milan Bošnjak, savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu pri Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske, koji tu funkciju obnaša od 2014. godine te se s tim može klasificirati kao stručnjak s poznavanjem položaja gradišćanskih Hrvata u Republici Austriji, jer s njima već godinama aktivno usko surađuje. Dr. sc. Bošnjak je odgovore na pitanja dostavio dana 30. siječnja 2023. u pisanom obliku putem elektroničke pošte.

Na službenim internet stranicama austrijskog Ministarstva za europske i međunarodne poslove Republike Austrije, navedeno je kako u kontekstu Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda, kao i Opće skupštine UN-a, Austrija redovito poduzima inicijative o pitanjima prava manjina te se poziva na to da je usvojenu Deklaraciju o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama iz 1992. (dalje Deklaracija) i sama predložila. Također se spominje kako se u Deklaraciji po prvi put definiraju prava pripadnika manjina te se posebno spominje članak 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji jamči pravo pripadnika etničkih manjina na prakticiranje vlastitog jezika, kulture i vjere.³⁵

Koliko je austrijsko zakonodavstvo i njegova primjena zapravo u skladu s Deklaracijom, u intervjuima su upitani stručnjaci u području, gospođa Gabriela Novak-Karall (dalje Novak-Karall), gospodin Petar Tyran (dalje Tyran), te dr.sc. Milan Bošnjak (dalje Bošnjak).

Kako bi se ispitala usklađenost s člankom 1. Deklaracije, sugovornici su upitani smatraju li da Republika Austrija na svojim područjima dovoljno štiti opstanak i nacionalni, kulturni, vjerski i jezični identitet gradišćanskih Hrvata te unaprjeđuje uvjete potrebne za razvoj tog identiteta.

³⁵ <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/priorities-of-austrian-human-rights-policy/rights-of-minorities/>, pristupljeno 24. siječnja 2023

Tyran navodi kako gradišćanski Hrvati kao pojedinci imaju u Austriji ista prava kao i ostali austrijski državljani, no kad se radi o manjinskim pravima, smatra kako Austrija ne štiti dovoljno i ne unapređuje uvjete potrebne za razvoj identiteta gradišćanskih Hrvata. Ističe kako članak 7. Državnog ugovora ima samo četiri, odnosno pet stavaka koji sami po sebi minimalno pokrivaju prava te manjine, pa tako i dalje postoji jaz između pripadajućih prava po međunarodnom pravu i stvarnog stanja na području. Kao primjer navodi ugradnju dvojezične topografije koja ni danas, 68 godina nakon potpisivanja Državnog ugovora i 47 godina nakon stupanja na snagu Zakona o narodnim grupama nije u potpunosti ispunjena. Naime, 1. srpnja 2000. godine su po prvi put postavljeni natpisi s nazivima mjesta, uz njemački jezik i na hrvatskom jeziku, no ono što nedostaje su dvojezični nazivi ulica, što je u nadležnosti općina, kao i putokazi koji su neki u nadležnosti savezne pokrajine (države) Gradišće, a neki u nadležnosti Republike Austrije. Iako se stariji ljudi po selima i dalje koriste hrvatskim imenima ulica, čiji su nazivi u nekim starim dokumentima i zapisani na hrvatskom jeziku, topografske oznake i dalje izostaju. Nadalje, Tyran pojašnjava kako po pitanju vjere, gradišćanski Hrvati uživaju sva prava, iako postoje određena nezadovoljstva unutar zajednice, prvenstveno usmjerena na vjersku politiku u Gradišću, a što se kulture tiče, on ističe kako je manjina po tom pitanju autonomna i uživa određenu potporu od strane pokrajine Gradišće, iako smatra kako je financijska potpora ispod svake kritike. Konačno, Tyran naglašava kako hrvatska manjina nastoji da tretman te narodne grupe u Austriji pređe s teritorijalnog principa na individualni princip zaštite.

Novak-Karall se osvrće na članak 7. Državnog ugovora i konstatira kako je isti zastario, jer je od samog potpisivanja Ugovora prošlo određeno vrijeme i današnje stanje hrvatske manjine u Austriji se razlikuje u odnosu na tadašnje vrijeme. Također, naglašava kako su u Austriji manjine, odnosno narodne grupe kako ih u Austriji nazivaju, u nadležnosti savezne Republike Austrije, a što se tiče službenog jezika i školstva, nadležne su pokrajine što često dovodi do sukoba i prebacivanja odgovornosti između nadležnih tijela. Nadalje, Novak-Karall navodi kako je Austrija na temelju tog članka 7. Državnog ugovora definirala isključivo Gradišće kao autohtono područje za Hrvate, a i Zakon o narodnim grupama iz 1976. godine i manjinska prava iz istog se baziraju na postotak stanovništva na određenom području, stoga se i u međunarodnim dokumentima, ratificiranim od strane Republike Austrije, hrvatska manjina vezuje isključivo za autohtono područje Gradišće, iako Zakon o narodnim grupama to nigdje eksplicitno ne definira, što gradišćanskim Hrvatima koji stanuju u Beču znatno sužava radijus manjinskih prava u gradu u kojem žive i mogu aplicirati prava samo iz općih odredbi, a ne onih

vezanih za hrvatsku manjinu. Novak-Karall stoga navodi primjer kako je austrijska nacionalna televizijska kuća ORF imala obvezu emitirati emisije za mađarsku, slovačku i češku manjinu u Beču, no ne i za gradišćanske Hrvate jer su njihova prava ograničena samo na Gradišće.

Bošnjak odgovara kako su slijedom članka 7. Državnoga ugovora iz 1955. godine i, na temelju spomenutoga članka, 1976. godine donesenoga Zakona o manjinama, Hrvati u Gradišću priznata nacionalna manjina (Volksgruppe) u Republici Austriji, koja svoja manjinska prava može ostvarivati na području savezne zemlje Gradišće, no Bošnjak također smatra kako i ondje ima prostora za dosljedniju i proaktivniju promjenu Zakona, a posebice prostora za napredak ima izvan Gradišća, gdje Hrvati ne ostvaruju manjinska prava. Nakon dvoznamenkastog broja godina u kojima se nije pratio porast životnih troškova, prošle je godine napokon došlo do povećanja financijske potpore za hrvatsku nacionalnu manjinu, što se pozitivno odražava na uvjete za razvoj manjinskog identiteta.

Temeljem članka 2. stavka 1. Deklaracije, na upit imaju li gradišćanski Hrvati na teritoriju Republike Austrije pravo slobodno, bez ikakvog miješanja sa strane i bez ikakve diskriminacije, privatno i javno uživati svoju kulturu, ispovijedati i prakticirati svoju vjeru i služiti se svojim jezikom, Bošnjak konstatira da Hrvati u Republici Austriji posebna manjinska prava mogu ostvariti isključivo na području savezne zemlje Gradišće gdje uživaju relativno visok stupanj prava slobodnog uživanja svoje kulture, prakticiranja vjere te služenja jezikom. Novak-Karall i Tyran također smatraju kako su gradišćanskim Hrvatima u Austriji ta prava osigurana, jer se radi o individualnim pravima.

Na pitanje imaju li gradišćanski Hrvati na teritoriju Republike Austrije pravo aktivno sudjelovati u kulturnom, vjerskom, društvenom, gospodarskom i javnom životu, u skladu sa stavkom 2. članka 2. Deklaracije, i Novak-Karall i Tyran odgovaraju da imaju, a Bošnjak ističe da kao i drugi građani Republike Austrije, i pripadnici hrvatske nacionalne manjine aktivno sudjeluju u kulturnom, vjerskom, društvenom, gospodarskom i javnom životu, dok posebna manjinska prava ostvaruju na prostoru Gradišća. Vezano uz sudjelovanje u političkom životu, u Središnjem uredu za Hrvate izvan RH napominju kako hrvatska nacionalna manjina u nekim europskim državama, kao i sve nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, imaju zajamčena mjesta u predstavničkim tijelima, dok to u Republici Austriji, nažalost, nije slučaj.

Imaju li gradišćanski Hrvati pravo, kako to predviđa članak 2. stavak 3. Deklaracije, na državnoj i, kad je potrebno, na regionalnoj razini, aktivno sudjelovati u donošenju odluka koje se odnose na njima pripadajuće manjine ili na područja kojima one žive, na način koji je u

skladu sa zakonom, pitanje je za koje Tyran daje negativan odgovor, jer smatra kako Savjet za hrvatsku narodnu grupu u Republici Austriji nema izravan, već samo savjetodavni utjecaj na donošenje odluka i objašnjava kako Hrvati nisu političko tijelo i nemaju svoju političku stranku, iako ima slučajeva gdje su Hrvati članovi nekih austrijskih političkih stranaka.

Novak-Karall dodaje kako zakonski nije određena nikakva politička participacija, koja bi mogla biti i u Austriji implementirana po uzoru na modele aktivnog sudjelovanja pripadnika manjina u donošenju odluka na političkoj razini širom Europe. Kao jedna od predstavnica gradišćanskih Hrvata od ukupno 24 u Savjetu za hrvatsku narodnu grupu, Novak-Karall ističe kako to tijelo eventualno daje prijedloge, a na samo usvajanje prijedloga od strane Vlade Republike Austrije Savjet nema nikakav utjecaj, iako se Savjet često pogrešno interpretira kao predstavništvo hrvatske manjine pri Vladi Republike Austrije. No, Novak-Karall također navodi kako je putem Savjeta uspješno realizirana podjela financijskih sredstava za narodne grupe. Nepostojanje službenog modela putem kojeg bi gradišćanski Hrvati mogli politički participirati i zahtijevati svoja manjinska prava je u nekoliko navrata dovodilo do toga da se prava traže namjernim kršenjem zakona od strane pojedinaca kako bi se slučaj u konačnici doveo do Ustavnog suda i time se osigurala manjinska prava. Iako se ne radi o slučaju pripadnika hrvatske nacionalne manjine, na što se Tyran nadovezuje i ističe slučaj koruškog Slovenca koji je namjerno, po savjetu lokalnog političara, vozio prekomjernom brzinom kroz naseljeno područje i svoju obranu u prekršajnom postupku temeljio na činjenici kako nije bio svjestan da se nalazi u naseljenom području, jer topografski natpis na ulasku u naselje nije sadržavao naziv na slovenskom jeziku.

Prema Bošnjak, predstavnici gradišćanskih Hrvata aktivno sudjeluju u donošenju odluka. Jedan od njih je i predsjednik Hrvatskog kulturnog društva u Gradišću Stanko Horvath, ujedno i član Savjeta za nacionalne manjine, savjetodavnoga tijela Vlade Republike Austrije o pitanjima koja se tiču nacionalnih manjina, sukladno odredbama Zakona o manjinama iz 1976. godine. Bilo bi potrebno, osobito prilikom usvajanja važnih zakonskih prijedloga, poput Zakona o topografskim obilježjima i službenog jezika, u obzir uzeti prijedloge i mišljenje predstavnika hrvatske nacionalne manjine.

Članak 3. stavak 2. Deklaracije propisuje kako se niti jedna osoba koja pripada manjini ne smije dovesti u nepovoljan položaj temeljem primjene ili neprimjene prava utvrđenih u toj Deklaraciji. Na pitanje je li im poznat slučaj da je osoba (ili grupa) koja pripada hrvatskoj manjini u Republici Austriji dovedena u nepovoljan položaj temeljem primjene ili neprimjene

prava utvrđenih međunarodnim pravom o zaštiti manjina, Bošnjak smatra kako je dovođenje u nepovoljan položaj malo presnažan iskaz, ali svakako treba aktivno raditi na razmatranju načina i mogućnosti za osiguravanje barem minimalnih manjinskih prava i izvan Gradišća, a posebice u Beču, gdje živi već nekoliko naraštaja gradišćanskih Hrvata.

Tyran se prisjeća nekoliko slučajeva u kojima su pripadnici hrvatske manjine dovedeni u nepovoljan položaj zbog nepoštivanja njihovih manjinskih prava. Možda i najpoznatiji slučaj je onaj kada se bračni par 1987. godine u pokrajini Gradišće želio vjenčati pred matičarem na hrvatskom jeziku, što im je u prvi mah bilo uskraćeno, a slučaj je dospio i do Ustavnog suda i u konačnici se bračni par ustavnom tužbom uspio izboriti za svoje pravo sklapanja braka na hrvatskom jeziku. Sljedeći slučaj se također teritorijalno događa u Gradišću devedesetih godina dvadesetog stoljeća, kada jedan pripadnik hrvatske manjine iz sela Pinkovac traži da mu se na hrvatskom jeziku u putne isprave upiše naziv sela u kojem živi. Lokalne vlasti su to odbile učiniti uz argumente kako za takvo nešto ne postoji formular, nema prevoditelja, itd. iako po zakonu su bili dužni taj zahtjev i ispuniti, što je rezultiralo time da ta osoba nije imala putnu ispravu duže od 22 godine i nije mogla putovati u zemlje za koje joj je putna isprava bila potrebna, jer je smatrala kako je zakinuta za svoja manjinska prava i nije željela uzeti jednojezičnu putnu ispravu. Tyran ističe kako je očigledno da se radi i u tom slučaju, kao i u mnogim drugim slučajevima, o prkosu pojedinaca koji su na razne načine pokušali doći do ostvarivanja svojih zakonom zajamčenih prava. Treći slučaj koji navodi je vezan za sudsku odluku o plaćanju alimentacije koja pripadniku hrvatske nacionalne manjine, na njegov zahtjev nije bila uručena i na hrvatskom jeziku, na što je on imao pravo. Kako nije izvršavao obveze iz sudske odluke, jer je smatrao da ista nije važeća sve dok mu se ista ne uruči i na hrvatskom jeziku, takvo odbijanje je rezultiralo zatvorskom kaznom zbog neplaćanja alimentacije.

Osiguravaju li gradišćanskim Hrvatima doneseni zakoni, norme i angažman austrijske politike puno i djelotvorno korištenje ljudskih prava i temeljnih sloboda bez ikakve diskriminacije i u punoj jednakosti pred zakonom kako bi se zadržala dugovječnost hrvatske manjine na području Republike Austrije u skladu sa člankom 4. stavkom 1. Deklaracije, Bošnjak smatra kako Vlasti Republike Austrije brinu o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Gradišću, ali bi se učinci povećali kad bi pristup bio još proaktivniji i usmjereniji prema daljnjem poboljšanju manjinskih prava; naravno, i na cijelom području Republike Austrije. Tyran smatra kako doneseni zakoni, norme i angažman austrijske politike u principu postoje, no u praksi su se pokazali manjkavim, a Novak-Karall navodi da uz Saint-germainski mirovni ugovor, Državni ugovor, Zakon o narodnim grupama postoji i pasus u Saveznom ustavu

Republike Austrije, no isti nema nikakvih zakonskih posljedica i služi samo kao načelo, a sama realizacija prava i donošenje detaljnijih uredbi o provođenju tih prava iz navedenih dokumenata je dužnost pokrajinskih vlasti. Problematiku predstavlja i tumačenje tih dokumenata, jer se često isti shvaćaju doslovce, a ne u duhu današnjeg vremena.

Na pitanje vezano na članak 4. stavak 2. Deklaracije, a koje se odnosi na to poduzima li Republika Austrija mjere za stvaranje povoljnih uvjeta u kojima osobe koje pripadaju hrvatskoj manjini mogu izraziti svoja obilježja i razvijati svoju kulturu, jezik, vjeru, tradiciju i običaje, osim kad je takvo djelovanje suprotno domaćem pravu i međunarodnim standardima, Novak-Karall odgovara kako gradišćanski Hrvati ne trpe nikakvu vrstu diskriminacije ili osobnog ograničenja po pitanju manjinskih sloboda, no isto tako, kao što je već prethodno spomenuto, sva prava i ostvarivanje povoljnih uvjeta moraju osigurati sami na razini civilnog društva putem dobrovoljnog angažmana pojedinaca, jer ne postoje institucije putem kojih bi se takvi povoljni uvjeti dodatno učvrstili. Bošnjak napominje kako Republika Austrija poduzima mjere za stvaranje povoljnih uvjeta hrvatskoj nacionalnoj manjini; gradišćanski Hrvati mogu razvijati svoju kulturu, ali potrebno je kontinuirano ulagati dodatan trud na stvaranju tih uvjeta, s obzirom na činjenicu da su pripadnici manjina uvijek u specifičnoj i kompleksnoj situaciji, koja zahtijeva dodatnu pozornost i potporu. Kao izazovi se mogu navesti problem tzv. žive subvencije i prava hrvatske autohtone zajednice izvan Gradišća.

Poduzima li Republika Austrija odgovarajuće mjere kako bi osobe koje pripadaju hrvatskoj manjini imale odgovarajuće uvjete za učenje svog materinskog jezika ili za služenje svojim jezikom u nastavi, pitanje je koje se oslanja na članak 4. stavak 3. Deklaracije. Tyran pojašnjava kako u teoriji postoje mjere koje omogućavaju učenje materinskog jezika, doduše isključivo u Gradišću, no u praksi se one pokazuju kao neadekvatne i nedostatne, što rezultira rapidnim padom poznavanja materinskog jezika među mlađom populacijom, iako im je hrvatski prvi jezik. Zakonski, hrvatski jezik se na nekim područjima Gradišća uvodi samo u osnovne škole, no kako je Republika Austrija 1962. godine za to područje promijenila, odnosno izjednačila školski sustav s ostatkom Austrije, osnovna škola traje samo četiri godine, dok srednjoškolsko obrazovanje traje osam godina. Kao rezultat te promjene, gradišćanskim Hrvatima je prepolovljeno vrijeme učenja hrvatskog jezika u osnovnoj školi, što u konačnici dovodi do manjeg poznavanja jezika. Drugi problem kojeg Tyran navodi je sam pristup učenju hrvatskog jezika, koji je u školstvu skoro pa izjednačen, kako sugovornik uspoređuje, s tjelesnom, glazbenom ili likovnom kulturom, što umanjuje važnost učenja jezika, jer se isti u tjednu uči svega dva ili tri sata i stečeno znanje se neadekvatno ocjenjuje. Takva praksa traje

već 60 godina, što dovodi do toga da se u kućanstvima već nekoliko generacija ne koristi hrvatski jezik kao obrazovni jezik pa samim tim izostaje prenošenje materinskog jezika na mlađe generacije u kućanstvu, jer se roditelji u komunikaciji s djecom najčešće služe obrazovnim jezikom, odnosno njemačkim, kojeg u ovom slučaju bolje poznaju od materinskog.

Da Austrija ne poduzima odgovarajuće mjere kako bi osobe koje pripadaju hrvatskoj manjini imale odgovarajuće uvjete za učenje svog materinskog jezika ili za služenje svojim jezikom u nastavi smatra i Novak-Karall. Ističe kako su savezne pokrajine, u ovom konkretnom slučaju Gradišće, nadležne za obrazovanje do razine obveznog obrazovanja, što u Austriji uključuje školovanje do djetetove 15. godine života, a svaka vrsta formalnog obrazovanja nakon tog razdoblja je u nadležnosti savezne Vlade Republike Austrije, što se konkretno odnosi na tzv. gornje razrede gimnazije (peti do osmi razred). Što se tiče samog manjinskog školskog Zakona koji postoji za osnovne škole, u suštini je dobar, smatra Novak-Karall, no u praksi se pokazalo kako se isti dijelom ne može provesti, jer ne postoje dvojezični vrtići u kojima bi se s djecom razgovaralo i na hrvatskom jeziku što bi služilo kao svojevrsna priprema za učenje hrvatskog jezika u osnovnoj školi, odnosno za eventualnu nastavu na hrvatskom jeziku. Zbog nepostojanja takvih dvojezičnih vrtića, roditelji često s djecom pričaju njemački prije nego li ona krenu u vrtić kako bi izbjegli otežanu prilagodbu djece u vrtiću u slučajevima kada bi se u kućanstvu pričao hrvatski jezik umjesto njemačkog. Za predškolsko obrazovanje ne postoji zakonski okvir kojim bi se definirali dvojezični vrtići na području Gradišća, stoga lokalne općinske vlasti, pod čijom je nadležnošću predškolsko obrazovanje, ne zapošljavaju odgajatelje i pedagoge sa znanjem hrvatskog jezika. Nadalje, u zadnjih 25 godina postoji jedna dvojezična gimnazija u Gradišću, no uzimajući u obzir kad je potpisan Državni ugovor i izglasan Zakon o narodnim grupama, ta gimnazija je osnovana prekasno (npr. dvojezična slovenska gimnazija u Koruškoj postoji od 1957. godine). U nekolicini ostalih škola hrvatski jezik se uči kao zasebni predmet, često i kao dodatni predmet u popodnevnim satima, a ne za vrijeme redovne nastave, i uopće se ne koristi kao nastavni (obrazovni) jezik za ostale predmete. Novak-Karall ističe kako na području Beča, gdje žive mnogi gradišćanski Hrvati, hrvatski se jezik kao takav uopće ne uči u obrazovnom sustavu i ne postoji nikakav zakonski okvir temeljem kojeg bi si gradišćanski Hrvati osigurali ispunjavanje tog manjinskog prava, iako već gotovo 20 godina postoji izrađen koncept za dvojezični sustav obrazovanja u Beču, koji bi po riječima Novak-Karall bio izvediv kad bi za to postojala politička volja.

Bošnjak ističe kako je učenje materinskog jezika u obrazovnom sustavu iznimno važno. U Gradišću postoji dvojezična hrvatsko-njemačka škola u Velikom Borištofu, kao i gimnazija

u Borti, a k tome se nastava hrvatskoga jezika provodi u gimnazijama u Gornjoj Pulji i Željeznom i još nekoliko osnovnih škola. No, svakako je potrebno da se i izvan prostora Gradišća, posebice u Beču, organizira nastava na hrvatskome jeziku.

O tome poduzima li Republika Austrija mjere u području odgoja i obrazovanja kako bi poticale stjecanje znanja o povijesti, tradiciji, jeziku i kulturi hrvatske manjine (članak 4. stavak 34. Deklaracije), Bošnjak naglašava kako je važno da pripadnici hrvatske nacionalne manjine stječu znanja o svojoj povijesti, tradiciji, jeziku i kulturi, ali je istodobno izuzetno važno da se o njihovim vrijednostima i postignućima osvijeste i svi drugi, pripadnici tzv. nesegmentiranog austrijskog društva, što će vrlo pozitivno djelovati na gradišćanske Hrvate, ali i na cijelo društvo.

Ako se promatra cjelokupni obrazovni sustav Republike Austrije, u udžbenicima se može pronaći vrlo malo (u Gradišću i Beču) ili ništa (u ostalim austrijskim pokrajinama), kako o narodnim grupama i manjinama općenito, tako i o gradišćanskim Hrvatima, kaže Novak-Karall, čime se ne stječu znanja o povijesti, tradiciji, jeziku i kulturi hrvatske manjine. Ističe kako se Austrija ne deklarira kao višejezična zemlja, što se sukobi s praksom, pogotovo na području Gradišća gdje se uz hrvatski jezik još koriste i mađarski i romski jezik pa se tako npr. internetske stranice pokrajine Gradišće (www.burgenland.at) mogu čitati isključivo na njemačkom jeziku. Znanje o gradišćanskim Hrvatima je u Austriji malo, što dokazuje i činjenica da joj, iako je 26. generacija gradišćanskih Hrvata na području Gradišća i danas postavljaju pitanja je li joj npr. netko bliži stradao u potresu u Hrvatskoj, kada je doselila u Austriju, itd.

O tome planira li Republika Austrija i provodi svoju državnu politiku i programe uz uvažavanje legitimnih interesa gradišćanskih Hrvata, što je dužna činiti temeljem članka 5. stavka 1. Deklaracije, Bošnjak odgovara da prema dostupnim podacima u Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan RH, Republika Austrija uvažava interese gradišćanskih Hrvata, ali uvijek ima prostora za dodatan napredak, posebice izvan Gradišća. Napominje kako je to, primjerice, osigurano mađarskoj nacionalnoj manjini na prostoru cijelog područja Republike Austrije ili kako su manjinska prava za sve 22 nacionalne manjine (među njima naravno i Austrijance) osigurana na cijelom području Republike Hrvatske, dok Novak-Karall opet napominje kako pristup austrijske politike nije adekvatan današnjem vremenu i smatra da i kad se nešto i radi po tom pitanju, najčešće se razvija u krivom smjeru.

Na upit postoji li još nešto vezano za zaštitu hrvatske manjine u Republici Austriji što bi željeli navesti, sugovornici su odgovorili sljedeće:

Bošnjak smatra kako veliki poticaj očuvanju i razvijanju hrvatskoga identiteta mogli bi dati ambiciozno osmišljeni i kvalitetno ostvareni projekti i događanja, od austrijske države potpomognuti i promovirani, koji bi okupljali i snažnije povezivali sve pripadnike hrvatske nacionalne manjine u Republici Austriji (kao što u Mađarskoj, primjerice, postoje Dan Hrvata u Mađarskoj te Dan hrvatskoga školstva u Mađarskoj, Dan hrvatskoga tiska u Mađarskoj i sl.).

Tyran se osvrnuo na suradnju s Republikom Hrvatskom te napomenuo da iako se u posljednje vrijeme suradnja poboljšala u odnosu na prethodna vremena, Hrvatska bi kao matična zemlja trebala još više voditi računa o hrvatskoj manjini u Republici Austriji, po uzoru na mnoge druge europske zemlje koje se zalažu za zaštitu svojih manjina u drugim državama (primjer je i sama Austrija i austrijska manjina u južnom Tirolu). Tyran je prethodno također iznio vlastite izračune temeljem kojih bi, uzimajući u obzir oko 150 000 doseljenih Hrvata kroz 16. stoljeće, uz prirodni natalitet danas trebalo biti oko milijun gradišćanskih Hrvata, dok ih trenutno ima oko 50 000, što se najvećim dijelom može pripisati asimilaciji, što prisilnoj, što dobrovoljnoj, no Tyran djelomično pripisuje odgovornost i samim pripadnicima manjine koji su unutar zajednice i dalje podijeljeni na „crne“ i „crvene“, te stoga i napominje da se njegovi stavovi ne podudaraju nužno sa stavovima svih gradišćanskih Hrvata.

Novak-Karall se također osvrće na suradnju s Republikom Hrvatskom i ističe kako je po njenom mišljenju sama percepcija hrvatske nacionalne manjine od strane Republike Hrvatske pogrešna i da bi se svaka hrvatska manjina u 12 država u kojima se one nalaze trebala promatrati kao jedinka i ne bi ih se sve trebalo svrstavati u istu kategoriju. Kao primjer navodi dvije „podgrupe“ hrvatske manjine u Mađarskoj, gradišćanski Hrvati te Hrvati uz granicu s Republikom Hrvatskom, a razliku između njih ističu i oni sami. Također smatra kako mnoge hrvatske manjine koje stotinama godina žive na nekom drugom području, iako Hrvati, ne mogu se identificirati sa sadašnjom državom Hrvatskom, što često dovodi do nerazumijevanja od strane politike i institucija RH. Novak-Karall smatra ključnom izreku izgovorenu od strane Radoslava Jankovića, gradišćanskog Hrvata iz hrvatskog sela Hrvatski Jandrof u Slovačkoj, ujedno i predstavnika hrvatske manjine u Slovačkoj pri Savjetu Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske, a koja glasi „*mi bi bili Hrvati i da nema hrvatske države*“.

8. ZAKLJUČAK

Savezni ustav Republike Austrije poziva na poštivanje i promicanje narodnih grupa koje žive u Austriji. Posebna prava za hrvatsku, slovensku, mađarsku, češku i slovačku narodnu grupu te za Rome utvrđena su Zakonom o narodnim grupama iz 1976. godine i nizom drugih zakona i propisa. Prava hrvatske i slovenske narodnosti utvrđena su i Državnim ugovorom iz 1955. godine. Republika Austrija već dugo podupire jačanje zaštite manjina na međunarodnoj razini, posebno u okviru Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe te uviđa da je zaštita manjina važno jamstvo političke i društvene stabilnosti i teritorijalne cjelovitosti država. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeće Europe ratificirana je od strane Austrije, a stupila je na snagu 1998. godine. Republika Austrija je također ratificirala Europsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima. Navedene činjenice ukazuju na to da Republika Austrija poštuje međunarodno-pravne okvire donesene u svrhu zaštite manjina, no kroz istraživanje, a prvenstveno kroz održane intervjue s gradišćanskim Hrvatima izrazito involviranim u manjinska pitanja hrvatske manjine u Austriji, ističu se činjenice koje ukazuju na to da gradišćanski Hrvati ne ostvaruju sva manjinska prava koja im pripadaju po međunarodnom pravu o manjinama, odnosno ostvaruju ih djelomično ili su ista u praksi ostvarena dosta kasnije u odnosu na vrijeme kada su im ta prava zajamčena službenim dokumentima. To se prvenstveno odnosi na činjenicu kako su im, temeljem odluke austrijske vlasti manjinska prava ograničena isključivo na pokrajinu Gradišće, iako u Zakonu o narodnim grupama to nigdje nije eksplicitno definirano pa tako Hrvati trpe određena teritorijalna ograničenja u odnosu na ostale narodne grupe koje su obuhvaćene spomenutim Zakonom. Činjenica je i da Austrija u svojim službenim dokumentima i Zakonima (izuzev Državnog ugovora), hrvatsku manjinu naziva narodnom grupom, a poznato je kako u međunarodnom pravu narodna grupa spada u niži rang od manjine. Nadalje, učenje hrvatskog jezika kao materinskog je ograničeno samo na Gradišće, iako mnogi gradišćanski Hrvati žive i u ostalim dijelovima Austrije, prvenstveno u Beču. Republika Austrija nudi opciju učenja materinskog jezika u školama i u Beču, no tretman hrvatskog jezika u tom području je potpuno drugačiji nego u Gradišću i svrstan je u istu skupinu sa srpskim i bosanskim jezikom, stoga ukoliko djeca žele učiti hrvatski jezik u Beču, jedina mogućnost koja im se pruža je hibridni predmet pod nazivom bosanski/hrvatski/srpski (tzv. BKS), što je iz mnogih razloga krivo, jer se s nekim od tih jezika razlikuje čak i pismo, što često odvraća djecu od želje za učenjem materinskog jezika kroz takav program, dok učenje materinskih jezika poput poljskog, mađarskog, turskog, albanskog, itd. se u Beču provodi zasebno, odnosno isključivo u tom specifičnom jeziku. Potrebno je istaknuti kako nema aktivnog sudjelovanja

pripadnika hrvatske manjine u donošenju odluka na političkoj razini kroz političku participaciju, kao što je to slučaj u nekim drugim europskom državama, već isključivo kroz Savjet za hrvatsku narodnu grupu, a savjeti proizašli iz tog tijela mogu, ali i ne moraju biti prihvaćeni i implementirani od strane vladajućih struktura. Hrvatska nacionalna manjina u nekim europskim državama, kao i sve nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, imaju zajamčena mjesta u predstavničkim tijelima, dok to u Republici Austriji nije slučaj. Nadalje, dvojezične topografske oznake postavljene na području Gradišća su nepotpune, a i postavljene su tek 24 godine nakon izglasavanja Zakona koji postavljanje tih oznaka definira. Smatra se kako Austrija kroz svoj obrazovni sustav ne promiče znanja o svojim manjinama općenito pa tako ni o gradišćanskim Hrvatima. Kada se sagledaju sve spomenute činjenice, hipoteza da gradišćanski Hrvati kao priznata nacionalna manjina u Republici Austriji ostvaruju sva prava koja im pripadaju po međunarodnom pravu o manjinama se može odbaciti, jer kao što je opisano u ovom diplomskom radu, mnoga zagarantirana prava se još uvijek ne ostvaruju.

Iako su gradišćanski Hrvati zadržali tradiciju i svoj nacionalni, kulturni, vjerski i jezični identitet kroz više od pola tisućljeća, najveća prijetnja toj hrvatskoj manjini je i dalje asimilacija. Iako je ista kroz prethodna stoljeća dolazila i u prisilnom obliku, mnogi članovi te zajednice su joj se uspjeli oduprijeti, što velikim dijelom treba pripisati konfesionalnim školama s nastavom na hrvatskom jeziku pa je taj jezik ujedno bio i obrazovni jezik i jezik kojim su se služili u kućanstvu. Nakon dva svjetska rata i konačnog usklađivanja školskog sustava u Gradišću s ostatkom Austrije, broj onih koji poznaju hrvatski jezik i služe se s njim svakodnevno rapidno pada. To pokazuju i rezultati provedenih popisa stanovništva u posljednjih 100 godina. Usporedbe radi, 1923. godine se 42 011 osoba, odnosno 14,5% od ukupnog stanovništva Gradišća izjasnilo kako im je hrvatski razgovorni jezik, 1961. godine se 28 126 osoba tako izjasnilo, što iznosi 10,4% tadašnjeg ukupnog gradišćanskog stanovništva, a u zadnjem izvršenom popisu 2001. godine samo se 17 330 izjasnilo da im je hrvatski jezik razgovorni (od toga 16 334 osobe su navele gradišćanski hrvatski jezik), što iznosi svega 6,5% ukupnog stanovništva pokrajine Gradišće u tom razdoblju. Brojke jasno ukazuju da je, bar kad je korištenje hrvatskog jezika u svakodnevici u pitanju, gradišćanskih Hrvata sve manje, a zasluge za takvo stanje se djelomično može pripisati i Republici Austriji.

Kako je srpski jezikoslovac Vuk Stefanović Karadžić rekao: „*Jezik je hranitelj naroda. Dok god živi jezik, dok god ga ljubimo i poštujemo, njime govorimo i pišemo, pročišćavamo, do tad živi i narod, može se među sobom razumijevati i umno sjedinjavati, ne prelijeva se u drugi, ne propada.*“

9. LITERATURA

Knjige:

1. Adamček, J. (1995), *Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
2. Breu, J. (1995), *Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
3. Horvat, R. (1924), *Povijest Hrvatske I.*,
4. Neweklowsky, G. (1995), *Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
5. Schlag, G. (1995), *Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
6. Seedoch, J. (1995), *Razdoblje Franje Josipa*, u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
7. Tobler, F., Seedoch, J. (1995), *Školstvo od 16. stoljeća do 1921. godine*, u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
8. Tobler, F. (1995a), *Povijesne snage*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
9. Tobler, F. (1995b), *Gospodarstveni i socijalni razvoj*. u: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. ur. Kampuš, I., Zagreb: Nakladni zavod Globus
10. Valentić, M. (1970), *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*. Katalog izložbe. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej
11. Vranješ-Šoljan, B. (2005), *Gradišćanski Hrvati : između tradicije i suvremenosti*, Zagreb : Educa

Članci:

12. Capotorti, F. (1979), *Study on The Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, Ujedinjeni narodi, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1
13. Hrabak, B. (1986), *Turske provale i osvajanja na području današnje sjeverne Dalmacije do sredine XVI. Stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 19 No. 1
14. Jurković, I. (2003), *Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.)*, Migracijske i etničke teme, Vol. 19 No. 2-3

15. Krol-Hage, R., i sur. (2022), *The Croatian language in education in Austria (2nd Edition)*, European Research Centre on Multilingualism and Language Learning
16. Pavličević, D. (1973), *Gradišćanski Hrvati, izdanje Čakavskog sabora, Zagreb, 1973, str. 337, 3 karte i 20 slika*, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 5 No. 2
17. Petričušić, A. (2005), *The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations*, Croatian International Relations Review, Vol. XI No.38/39 2005
18. Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS), (1919), *Gesamte Rechtsvorschrift für Staatsvertrag von St. Germain*
19. Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS), (1976), *Gesamte Rechtsvorschrift für Volksgruppengesetz*
20. Staatsvertrag, (1995), *Staatsvertrag betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich*
21. Ujedinjeni narodi, (1961), *Convention on the Reduction of Statelessness*
22. Ujedinjeni narodi, (1965), *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*, UN General Assembly resolution 2106 (XX)
23. Ujedinjeni narodi, (1966a), *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, rezolucija br. 2200 A /XX
24. Ujedinjeni narodi, (1966b), *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, General Assembly resolution 2200A (XXI)
25. Ujedinjeni narodi, (1989a), *The Human Rights Committee, General Comment No. 18: Non-discrimination*, HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I)
26. Ujedinjeni narodi, (1989b), *Convention on the Rights of the Child*, resolution 44/25
27. Ujedinjeni narodi, (1992), *Deklaracija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama*, rezolucija br. 47/135
28. Ujedinjeni narodi, (2001), *Durban Declaration, World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance*, A/CONF.189/12
29. Ujedinjeni narodi, (2005) *Commentary of the working group on minorities to the united nations declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities*, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2005/2
30. Ujedinjeni narodi, (2007), *Deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima domorodačkih naroda*, rezolucija br. 61/295
31. Ujedinjeni narodi, (2008-2011), *Forum on minority issues: Compilation of Recommendations of the First Four Sessions 2008 to 2011*

32. Ujedinjeni narodi, (2009a), *The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of All Forms Racial Discrimination*, General recommendation No. 32
33. Ujedinjeni narodi, (2009b), *Outcome document of the Durban Review Conference*
34. UNESCO, (2005), *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*,
35. Valentić, M. (1977), *Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata. Časopis za suvremenu povijest*, Vol 9. No 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest
36. Vukas, B. (1975), *Međunarodna zaštita manjina, Politička misao : časopis za politologiju*, Vol. 12 No. 1-2
37. Vukas, B. (1977), *Međunarodnopravna zaštita narodnih manjina u Austriji – položaj Gradišćanskih Hrvata*, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 9 No. 1

Internetski izvori:

38. Atlas Burgenland, *Herkunft und Ansiedlung der Kroaten*,
http://www.atlas-burgenland.at/index.php?option=com_content&view=article&id=149, pristupljeno 22. studenog 2022.
39. Federal Ministry, Republic of Austria, European and International Affairs, *Rights of Minorities*,
<https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/human-rights/priorities-of-austrian-human-rights-policy/rights-of-minorities/>, pristupljeno 15. siječnja 2023.
40. Gavran, I. (2019), *Gradišćanski Hrvati - Stoljetna vjernost*,
<https://www.svjettorijeci.ba/novosti/grad%C5%A1%C4%87anski-hrvati-stoljetna-vjernost>, pristupljeno 26. listopada 2022.
41. Hrvatski centar, *Kratak prikaz povijesti gradišćanskih Hrvatov u Austriji*,
<https://www.hrvatskicentar.at/povijest>, pristupljeno 03. siječnja 2023.
42. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2021), *gradišćanski Hrvati*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22976> pristupljeno 26. listopada 2022.
43. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2021), *Saint-germainski ugovor*,
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54052>, Pristupljeno 12. siječnja 2023.

44. Hrvatski informativni centar, *Kratka politička i kulturna povijest Hrvatske*,
<https://web.archive.org/web/20190904221143/http://www.hic.hr/books/pavlicev/05.htm>, pristupljeno 3. prosinca 2022.
45. Hrvatske novine, Tajednik Gradišćanskih Hrvatov,
<https://hrvatskenovine.at/>, pristupljeno 3. siječnja 2023.
46. Hrvatski portal u Švicarskoj, *Bitka kod Siska (22.6.1593.)*,
<https://web.archive.org/web/20150522022540/http://croatia.ch/zanimljivosti/080623.php>,
pristupljeno 5. prosinca 2022.
47. Tyran, K. 2018: *Jugoslavija i manjinsko pitanje: razmatranja na primjeru gradišćanskih Hrvata i koruških Slovenaca*, Historiografija,
<http://historiografija.hr/?p=9902>, pristupljeno 17. siječnja 2022.
48. Međunarodna organizacija rada: *Conference Committee on the Application of Standards*,
<https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/conference-committee-on-the-application-of-standards/lang--en/index.htm>,
pristupljeno 18. studenog 2022.
49. Međunarodna organizacija rada: *Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations*,
<https://www.ilo.org/global/standards/applying-and-promoting-international-labour-standards/committee-of-experts-on-the-application-of-conventions-and-recommendations/lang--en/index.htm>, pristupljeno 18. studenog 2022.
50. Povijest.hr, *Mir s Austrijom u Saint-Germainu (1919.)*
<https://povijest.hr/nadanasnjidan/mir-u-saint-germainu-s-austrijom-nakon-njenog-poraza-u-prvom-svjetskom-ratu-1919/>, pristupljeno 12. siječnja 2023.
51. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, *Hrvatska manjina u Republici Austriji*,
<https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatska-manjina-u-inozemstvu/hrvatska-manjina-u-republici-austriji/737>, pristupljeno 26. listopada 2022., 3. siječnja 2023
<https://hrvatiizvanrh.gov.hr/opcenito-o-djelokrugu-rada-i-ustroju-sredisnjeg-drzavnog-ureda/778>, pristupljeno 3. siječnja 2023.
52. Thpanorama, *Ugovor iz Saint-Germaina, pozadina, uvjeti i odredbe*,
<https://hr.thpanorama.com/articles/historia/tratado-de-saint-germain-antecedentes-condiciones-y-clusulas.html>, pristupljeno 12. siječnja 2023.

53. Ujedinjeni narodi 2004: *Genocide is threat to peace requiring strong, united action, secretary-general tells Stockholm international forum*,
<https://press.un.org/en/2004/sgsm9126Rev1.doc.htm>, pristupljeno 14. studenog 2022.
54. Ujedinjeni narodi: *Indigenous Peoples at the United Nations*
<https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/about-us.html>,
pristupljeno 14. studenog 2022.
55. UNHCR: „*This is our home*“, *Stateless minorities and their search for citizenship*
<https://www.unhcr.org/ibelong/stateless-minorities/>, pristupljeno 14. studenog 2022.
56. Ujedinjeni narodi: *Human Rights Bodies*
<https://previous.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>,
pristupljeno 18. studenog 2022.
57. Ujedinjeni narodi: *Early-Warning Measures and Urgent Procedures*
[https://previous.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/EarlyWarningProcedure.aspx#
about](https://previous.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/EarlyWarningProcedure.aspx#about), pristupljeno 18. studenog 2022.
58. Ujedinjeni narodi: *What is an Independent Expert?*
[https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-minority-issues/what-independent-
expert](https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-minority-issues/what-independent-expert), pristupljeno 18. studenog 2022.
59. Ujedinjeni narodi: OHCHR: *What we do: an overview*
<https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>, pristupljeno 18. studenog 2022.
60. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, *Croats of Burgenland*,
<https://minorityrights.org/minorities/croats-of-burgenland/>, pristupljeno 26. listopada
2022.